

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**РИБАЛЬСЬКИЙ ПРОМИСЕЛ В УКРАЇНСЬКО-КАШУБСЬКОМУ
МОВНОМУ ПРОСТОРИ: ЛЕКСИКА, ФРАЗЕОЛОГІЯ, СЛОВОТВІР**

Виконав: студент 2 курсу, гр. 8.0352-пмк

спеціальності 035 «Філологія»

спеціалізації «Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша –
польська»

освітньо-професійної програми

«Переклад та міжкультурні комунікації»

_____ Р. В. Міняйло

Керівник _____ проф. І. Я. Павленко

Рецензент _____ доц. І. Г. Ліпкевич

ЗАПОРІЖЖЯ

2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет *філологічний*

Кафедра *слов'янської філології*

Освітній рівень *магістр*

Спеціальність *035 «Філологія»*

Спеціалізація *035.033 «Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша –польська»*

Освітня програма *«Переклад та міжкультурні комунікації»*

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
слов'янської філології
Павленко І. Я.

_____” _____ 20__ року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА

Міняйла Романа Вікторовича

1. Тема роботи: *Рибальський промисел в українсько-кашубському мовному просторі: лексика, фразеологія, словотвір,*

керівник роботи – д-р. філол. н., проф. Павленко І.Я.

затверджені наказом ЗНУ від “ ___ ” _____ 20__ року № _____

2. Строк подання студентом роботи 16.11.2023 р.

3. Вихідні дані до роботи: словники української та кашубської лексики і фразеології, монографії та статті, присвячені аналізованій проблемі

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

- 1) *Лексика і фразеологія українського-кашубського мовного простору;*
- 2) *Особливості словотворення українсько-кашубського мовного простору .*

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
<i>1</i>	<i>Павленко І.Я., професор</i>		
<i>2</i>	<i>Павленко І.Я., професор</i>		
<i>Вступ, висновки</i>	<i>Павленко І.Я., професор</i>		

7. Дата видачі завдання 10.05.2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів написання дипломної Роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
<i>1</i>	<i>Збір та систематизація матеріалу</i>	<i>Травень- червень 2023 р.</i>	
<i>2</i>	<i>Аналіз науково-критичної літератури з обраної проблеми</i>	<i>липень 2023 р.</i>	
<i>3</i>	<i>Вступ</i>	<i>Серпень</i>	

		2023 р.	
4	<i>Розділ 1. Історія вивчення термінології рибальського промислу українців і кашубів.</i>	<i>вересень 2023 р.</i>	
5	<i>Розділ 2. Українсько-кашубський культурно-мовний простір рибальства: проблематико-тематичне бачення.</i>	<i>Жовтень 2023 р.</i>	
6	<i>Висновки</i>	<i>листопад 2023 р.</i>	
7	<i>Оформлення роботи</i>	<i>листопад 2023 р.</i>	
8	<i>Захист роботи</i>	<i>грудень 2023 р.</i>	

Студент

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

Керівник роботи

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено.

Нормоконтролер

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Тема: *Рибальський промисел в українсько-кашубському мовному просторі: лексика, фразеологія, словотвір, 71 сторінка, 77 позицій літератури, 46 джерел.*

ОБ'ЄКТ дослідження – лексичні і фразеологічні одиниці, а також словотвірні типи найменувань сфери рибальства в українській і кашубській мовах.

ПРЕДМЕТОМ дослідження є чинники (внутрішньомовні, культурні, психологічні, історичні тощо) постання лексичних і фразеологічних одиниць, словотвірних типів рибальських найменувань, а також чинники семантичних трансформацій рибальських найменувань в українській і кашубській мовах.

МЕТА роботи – дослідити лексичні і фразеологічні одиниці, а також словотвірні типи, що складають спільне й відмінне в українсько-кашубському мовному просторі, пов'язаному з рибальською сферою.

Меті підпорядковані ЗАВДАННЯ:

1. Описати стан дослідження рибальської термінології українськими й кашубськими мовознавцями.

2. Проаналізувати культурно-історичні, природно-ландшафтні та інші чинники формування рибальського промислу на теренах України (особливо українського Причорномор'я) і Кашубського Помор'я (на узбережжі Балтійського моря).

3. Визначити етнокультурні особливості формування українського і кашубського рибальського назовництва.

4. Виокремити внутрішньомовні (власне лінгвістичні) чинники формування української і кашубської терміносистем рибальства.

5. Встановити екстралінгвальні чинники українського і кашубського культурно-мовного просторів в семантичній організації номінативно-семантичних і усупільнених образно-семантичних (метафоричних) моделей рибальських номінацій.

6. Порівняти глибину «абстрактності» (загальномовного усупільнення) оцінювальних метафоричних номінацій з базовим номінативним «рибальським» відповідником в українській і кашубській мовах.

АКТУАЛЬНІСТЬ теми дослідження визначається тим, що українсько-кашубський культурно-мовний простір рибальства становить неабиякий інтерес для дослідників у галузі порівняльно-історичного мовознавства, етнолінгвістики, термінознавства тощо.

НОВИЗНА одержаних результатів дослідження полягає в детальному аналізі рибальської термінології української і кашубської мов крізь призму лексики, фразеології і словотворення в аспекті етнокультури.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ базується на сукупності загальнонаукових (аналіз, синтез) та власне лінгвістичних методів дослідження

(структурно-семантичний аналіз, дистрибутивний аналіз, зіставний метод, описовий метод) в їхньому взаємозв'язку.

ГАЛУЗЬ ЗАСТОСУВАННЯ: матеріали можна використовувати в розробці, плануванні й викладанні спецкурсів чи факультативів з порівняльної або історичної лексикології, фразеології, дериватології, етнолінгвістики в закладах вищої освіти. За потреби результати досліджень допоможуть студентам-філологам у написанні наукових робіт.

СТРУКТУРА РОБОТИ: дослідження складається зі вступу, двох розділів з підрозділами, висновків, списку джерел і використаної літератури.

**РИБАЛЬСТВО, ЕТНОКУЛЬТУРА, ЕТНОЛІНГВІСТИКА, УКРАЇНСЬКА
МОВА, КАШУБСЬКА МОВА, ЛЕКСИКА, ФРАЗЕОЛОГІЯ, СЛОВОТВІР,
МОВНА КАРТИНА СВІТУ**

ABSTRACT

*Topic: Fishing Industry in the Ukrainian-Kashubian Linguistic Space:
Vocabulary, Phraseology, Word Formation, 71 pages, 77 references, 46 sources.*

RESEARCH OBJECT: Lexical and phraseological units, as well as word-formation types of fishing-related terms in Ukrainian and Kashubian languages.

RESEARCH SUBJECT: Factors (linguistic, cultural, psychological, historical, etc.) influencing the emergence of lexical and phraseological units, word-formation types of fishing-related terms, and factors of semantic transformations in fishing terms in Ukrainian and Kashubian languages.

RESEARCH GOAL: To investigate lexical and phraseological units, as well as word-formation types, commonalities, and differences in the Ukrainian-Kashubian linguistic space related to the fishing domain.

SUBORDINATED OBJECTIVES:

1. Describe the state of research on fishing terminology by Ukrainian and Kashubian linguists.

2. Analyze cultural-historical, natural-landscape, and other factors shaping the fishing industry in Ukraine (especially the Ukrainian Black Sea coast) and Kashubian Pomerania (Baltic Sea coast).

3. Determine ethnocultural features in the formation of Ukrainian and Kashubian fishing nomenclature.

4. Identify intralinguistic factors in the formation of Ukrainian and Kashubian fishing terminology.

5. Investigate extralinguistic factors in the semantic organization of nominative-semantic and socially-shared figurative-semantic (metaphorical) models of fishing nominations in Ukrainian and Kashubian cultural-linguistic spaces.

6. Compare the "abstractness" (general societal acceptance) of evaluative metaphorical nominations with their basic nominative "fishing" counterparts in Ukrainian and Kashubian languages.

RELEVANCE of the research topic: The Ukrainian-Kashubian cultural-linguistic space of fishing is of significant interest to researchers in the fields of comparative-historical linguistics, ethnolinguistics, terminology studies, etc.

NOVELTY of the results: The novelty lies in the detailed analysis of fishing terminology in Ukrainian and Kashubian languages through the prism of lexicon, phraseology, and word formation in the context of ethnoculture.

RESEARCH METHODOLOGY: The research methodology is based on a combination of general scientific methods (analysis, synthesis) and linguistic methods (structural-semantic analysis, distributive analysis, comparative method, descriptive method) in their interrelation.

APPLICATION FIELD: The materials can be used in the development, planning, and teaching of special courses or electives on comparative or historical lexicology, phraseology, derivatology, ethnolinguistics in higher education institutions. The research findings can assist philology students in writing scientific papers.

STRUCTURE OF THE WORK: The research consists of an introduction, two chapters with subsections, conclusions, a list of sources, and used literature.

FISHING, ETHNOCULTURE, ETHNOLINGUISTICS, UKRAINIAN LANGUAGE, KASHUBIAN LANGUAGE, LEXICON, PHRASEOLOGY, WORD FORMATION, LINGUISTIC WORLDVIEW.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	9
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ РИБАЛЬСЬКОГО ПРОМИСЛУ УКРАЇНЦІВ І КАШУБІВ.....	15
1.1. Рибальське назовництво як лінгвалізація прадавніх реалій.....	15
1.2. Дослідження рибальської термінології в українській мові.....	27
1.3. Дослідження рибальської термінології в кашубській мові.....	30
Висновки до розділу 1.....	33
РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКО-КАШУБСЬКИЙ КУЛЬТУРНО-МОВНИЙ ПРОСТІР РИБАЛЬСТВА: ПРОБЛЕМАТИКО-ТЕМАТИЧНЕ БАЧЕННЯ	34
2.1. Українсько-кашубські рибальські лексичні паралелі.....	34
2.2. Рибальська фразеологія українсько-кашубського мовного просторі крізь призму етнолінгвістики.....	40
2.3. Українсько-кашубські рибальські словотвірні паралелі.....	50
Висновки до розділу 2.....	56
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	65

ВСТУП

У наш час науковці справедливо пристають до думки, що належне висвітлення особливостей українсько-польських (resp. і українсько-кашубських – *Р. М.*) мовних контактів удокладнить відомості з «історії формування слов'янських мов і сприятиме розв'язанню низки важливих питань, пов'язаних з проблемою міжмовних контактів» [67, с. 194]. У сфері недостатнього, на думку А. Брацькі, опрацювання явищ на перетині слов'янських міжмовних контактів «для досягнення вагомих результатів необхідна співпраця окремої філології і славістики, адже тут так само важливі аналізи внутрішньої природи певного явища, як і його кореляції з зовнішнім світом». Ще одним надважливим завданням мовознавець убачає «створення єдиного опису мовних терміносистем, особливо відносно територіальних та соціальних різновидів мов» [5, с. 71]. А мову сфери рибальства як прадавнього способу життєзабезпечення етносу (стійкого соціального угруповання із тривалим історичним розвитком на певній території) маємо всі підстави віднести як до соціального різновиду мови, так і до територіального різновиду, особливо з огляду на особливості становлення промислового рибальства в басейнах Чорного і Балтійського морів.

Візантійський історик Феофілакт Сімокатта згадує поморських (балтійських) слов'ян у своїй «Історії», повідомляючи, що «незабаром після поразки авар від візантійців 587 р. каган відправив послів на Помор'я, де вони просять у місцевих племен військової допомоги, пропонуючи їх старійшинам «багаті дари», що є переконливим свідченням «перебування слов'ян наприкінці VI ст. на узбережжі Балтійського моря. Очевидно, це були венедські племена, котрі у VI ст. з регіону середньої течії річки Одер розселилися в Західному Помор'ї, де вони, ймовірно, вперше вийшли до Балтики. <...> Поморські землі

слов'яни застали практично незаселеними, саме на них і почала формуватись у VI–VII ст. племінна спільнота помор'ян» [61, с. 29].

Формування культурно-мовного простору рибальства на українських теренах (зокрема й у Причорномор'ї) також засвідчують як численні археологічні знахідки, так і власне лінгвістичний матеріал. Наприклад, найчастотніша в старослов'янських текстах давньоукраїнської редакції назва риболовного знаряддя *мрѣжа* (порівняймо: литовське *márška* 'риболовна сітка' [28, т. II, с. 75]), яка на фразеологічному рівні нині дуже продуктивна в південнослов'янському мовному континуумі (серб. *пасту у мрежу (мреже)* 'унаслідок необережності, довірливості бути обманутим', *плести (сплести) мрежу* проти кого, чого 'таємно здійснювати якісь дії проти кого-небудь, чого-небудь' [СРФС: 118]), важлива своєю синтагматикою, якщо розуміти синтагму як двочленну структуру (за Ф. де Соссюром), елементи якої – складники підрядних словосполучень. У Добриловому Євангелії (1164 р.) слово *мрѣжа* в синтагматичному оточенні вможливило бачення зародків сучасної української рибальської термінології: «**не могоша привлѣци єа (мрѣжѹ – Р. М.) ѿ мно- жства рѣбѣ**» [20, с. 524] > старослов'янське *привлакь* 'невід' [СУС: 177] > польське *przywłoka* 'невід' [11, с. 40], українське (нижньонаддніпрянське) *приволочка* 'те саме' [СлЧаб: III, 260]. Наведені приклади свідчать не лише про формальну, а й про семантичну еволюцію рибальської термінології в спільнослов'янському мовному континуумі: від індоєвропейського **mer-*, <**meragh-*> 'зв'язувати, скручувати' (способом виготовлювання) до назв, мотивованих способом застосування рибальського знаряддя.

Отже, **актуальність теми дослідження** визначається тим, що українсько-кашубський культурно-мовний простір рибальства становить неабиякий інтерес для дослідників у галузі порівняльно-історичного мовознавства, етнолінгвістики, термінознавства тощо.

Мета роботи – дослідити лексичні і фразеологічні одиниці, а також словотвірні типи, що складають спільне й відмінне в українсько-кашубському мовному просторі, пов'язаному з рибальською сферою.

Меті підпорядковані **завдання**:

1. Описати стан дослідження рибальської термінології українськими й кашубськими мовознавцями.

2. Проаналізувати культурно-історичні, природно-ландшафтні та інші чинники формування рибальського промислу на теренах України (особливо українського Причорномор'я) і Кашубського Помор'я (на узбережжі Балтійського моря).

3. Визначити етнокультурні особливості формування українського і кашубського рибальського назовництва.

4. Виокремити внутрішньомовні (власне лінгвістичні) чинники формування української і кашубської терміносистем рибальства.

5. Встановити екстралінгвальні чинники українського і кашубського культурно-мовного просторів в семантичній організації номінативно-семантичних і усупільнених образно-семантичних (метафоричних) моделей рибальських номінацій.

6. Порівняти глибину «абстрактності» (загальномовного усупільнення) оцінювальних метафоричних номінацій з базовим номінативним «рибальським» відповідником в українській і кашубській мовах.

Об'єкт дослідження – лексичні і фразеологічні одиниці, а також словотвірні типи найменувань сфери рибальства в українській і кашубській мовах.

Предметом дослідження є чинники (внутрішньомовні, культурні, психологічні, історичні тощо) постання лексичних і фразеологічних одиниць, словотвірних типів рибальських найменувань, а також чинники семантичних трансформацій рибальських найменувань в українській і кашубській мовах.

Методологія дослідження базується на сукупності загальнонаукових (аналіз, синтез) та власне лінгвістичних методів дослідження (структурно-семантичний аналіз, дистрибутивний аналіз, зіставний метод, описовий метод) в їхньому взаємозв'язку.

Джерельну базу роботи склали етимологічні й тлумачні словники української і кашубської мов, фразеологічні словники, етнографічні праці, тематичні лінгвістичні розвідки.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в детальному аналізі рибальської термінології української і кашубської мов крізь призму лексики, фразеології і словотворення в аспекті етнокультури.

Теоретичне значення полягає в тому, що в роботі вперше проаналізовано особливості національно-культурної інформації, відбитої в лексиці, фразеології, словотвірних типах рибальських назв українського-кашубського культурно-мовного простору, встановлено чинники формування спільного й чинники розвитку відмінного в семантиці, конотації та смислових відтінках найменувань.

Практичне значення дослідження в тому, що його матеріали можна використовувати в розробці, плануванні й викладанні спецкурсів чи факультативів з порівняльної або історичної лексикології, фразеології, дериватології, етнолінгвістики в закладах вищої освіти. За потреби результати досліджень допоможуть студентам-філологам у написанні наукових робіт.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження, а також його окремих розділів було викладено в доповідях на Сьомих міжнародних наукових читаннях пам'яті члена-кореспондента НАН України Юрія Олександровича Карпенка (29-30.09.2022, Одеса); на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Мова і право» (25.10.2022; Дніпро); на XX Міжнародній конференції з актуальних проблем лінгвістичних досліджень «Мова, думка, людина», присвяченій пам'яті й з нагоди 95-річчя від

дня народження доктора філологічних наук, професора Лідії Андріївни Лисиченко (23-24.03.2023, Харків); на круглому столі «Фразеологія та фразеографія в парадигмі сучасних досліджень: теорія, практика, перспективи»: до 100-річчя з дня народження кандидата філологічних наук, старшого наукового співробітника Лідії Андронівни Юрчук (11.04.2023, Київ, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України); на III Міжнародній славистичній конференції, присвяченій пам'яті святих Кирила і Мефодія: «Національні наукові традиції в слов'янському світі» (23.05.2023; Київ – Софія – Харків – Шумен); на закордонному науково-педагогічному стажуванні «Proceedings of the scientific and pedagogical internship» (10.09.2023, Riga, the Republic of Latvia); на Всеукраїнській науковій конференції «Запорізькі філологічні читання» (16-17.11.2023, Запоріжжя).

Публікації. Основні положення магістерської роботи викладено в таких наукових публікаціях:

1. Міняйло Р. В., Міняйло Н. В. Метафорична персоніфікація в українськомовних перекладах прози Джозефа Конрада. *Записки з українського мовознавства*, 2022. Вип. 29. С. 186–196;
2. Міняйло Р. В. Сакралізація морської стихії в українському художньому дискурсі. *Мова. Література. Фольклор*, 2022. № 2, С. 41–48;
3. Міняйло Р. В., Міняйло Н. В. Константи буття лексикою рибальства й мореплавства. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, 2023. № 205. С. 143–147;
4. Міняйло Р. В., Міняйло Н. В. Поетизація судноплавної термінології в українськомовному художньому дискурсі. *Мова і право: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 25 жовтня 2022 року, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ / За заг. ред. І. В. Царьової. Дніпро: ДДУВС, 2022. С. 144–149;*

5. Мінняйло Р. В. «Майстер корабля» Юрія Яновського: чуттєве живописання загальнолюдського лексикою мореплавства. *Український світ у наукових парадигмах* : збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Харків: ХНПУ; ХІФТ, 2023. Вип. 10. С. 142–145;
6. Мінняйло Р. В. Синтагма «ловити рибу» в слов'янському метафоричному просторі. *Матеріали III Міжнародної славістичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія: «Національні наукові традиції в слов'янському світі»* / за заг. ред. О.О. Маленко. Харків: ХНПУ; ХІФТ, 2023. С. 253–259;
7. Мінняйло Р. В. Формування професійно-термінологічної компетентності: когнітивний і лінгвостилістичний аспекти (на прикладі термінології судноплавства). *Proceedings of the scientific and pedagogical internship, July 31 – September 10, 2023*. Riga, the Republic of Latvia. Pp.41–46;
8. Мінняйло Р. В. Рибальська фразеологія в балтійсько-чорноморському мовному просторі. *Фразеологія та фразеографія в парадигмі сучасних досліджень: теорія, практика, перспективи (До 100-річчя з дня народження кандидата філологічних наук, старшого наукового співробітника Лідії Андронівни Юрчук)* : збірник тез доповідей учасників Круглого столу, м. Київ, 11 квітня 2023 року / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України ; відп. ред. І. Гнатюк. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2023. С. 64–67.

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку джерел. Загальний обсяг роботи складає 73 сторінки. Основний текст дослідження викладено на 53 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ РИБАЛЬСЬКОГО ПРОМИСЛУ УКРАЇНЦІВ І КАШУБІВ

1.1. Рибальське назовництво як лінгвалізація прадавніх реалій

Мовознавці здавна усвідомлювали потребу зіставляти лінгвістичні здобутки з даними археології. Свого часу І. Огієнко (митрополит Іларіон) наголошував: «Для окреслення слов'янської прабатьківщини багато й корисно працює тепер слов'янська філологія та слов'янська археологія» [54, с. 74].

«Палеолітичні, мезолітичні, неолітичні археологічні пам'ятки переконливо засвідчили існування рибальства як споконвічної форми привласнювального господарювання. У Північному Приазов'ї вчені відкрили понад 80 стоянок епохи пізнього палеоліту, які є свідченням інтенсивного тогочасного заселення нашими пращурами південних районів Українсько-Причорноморського степу» [48, с. 124-125]. А існування палеодолин Молочної, Міусу та Кальміусу на дні западини сучасного Азовського моря зумовило, висновує історик-археолог Б. Михайлов, «появу в цьому регіоні рибальства, особливо після винаходу стародавньою людиною Приазов'я універсальних складкових знарядь (остроги, гарпун, розпилка)» [44, с. 22].

За авторитетним висновком заввідділу археології кам'яної доби Інституту археології НАН України Л. Залізняка, «у VII – V тис. до н. е. північноєвропейська мисливська людність, що з кінця льодовикової епохи проживала на низовинних лісових просторах Південної Балтії та Полісся, просунулася лівобережжям Дніпра до басейну Сіверського Дінця. Утворилася величезна етнокультурна спільнота, що простяглася від Ютландії до Дінця на дві тис. км і складалася зі споріднених культур мисливців та рибалок» [24, с. 9].

У науковій літературі усталюється словосполучення «світ мисливців і рибалок», як-от: «...слід зазначити, що в V тис. до н. е. напередодні появи на доісторичній арені перших індоєвропейців Європа була розділена на два різні

світи – землеробський балкано-дунайського походження і світ автохтонних мисливців та рибалок Середньоєвропейських низовин» [24, с. 15]. К. Бунятян звужує термін, говорячи вже про «світ рибалок», що існував в епоху неоліту на території України поруч із двома провідними культурними смугами – землеробською і скотарською [6, с. 219]. Правомочність цієї терміносполуки не викликає сумнівів, оскільки саме рибальство спричинило суттєві зміни в житті неолітичної людини: активна експлуатація водних ресурсів забезпечувала осілий спосіб життя тодішньому населенню припорогової частини Наддніпрянщини; після чого осілість, що виникла на ґрунті рибальства, сприяла розвитку відтворювального господарства – першим крокам у прирученні й одомашненні тварин [6, с. 84].

«Рибальські археологічні артефакти неодноразово ставали об'єктом наукових досліджень» [48, с. 125], уможливорюючи реконструкції знарядь і способів первісного рибалення. С. Сіренко, аналізуючи етнографічні студії 20-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст., присвячені рибальському промислу в Україні, згадує представлений у 1949 р. дослідником П. Салієм в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук УРСР рукопис «Пережитки в первісному мисливстві та рибальстві» (після зауважень та опрацювання – «Стародавні елементи в мисливстві і рибальстві ХІХ ст. на Україні»). П. Салій досліджував історію рибальства від неоліту до середини ХХ ст. Спираючись на археологічні матеріали та здійснюючи реконструкції, автор описував архаїчні знаряддя та способи лову, які використовували ще з палеоліту: ловлення руками, зрубаним деревом, петлею, острогою, глушіння палицею та каменем [65, с. 345].

У неолітичну епоху людство вже навчилося **прясти волокнисті рослини та ловити рибу зробленими з ниток сітями** [60, с. 240]. «Найдавнішою неолітичною пам'яткою на території України, де вперше відзначено сліди відтворювального господарства, є Кам'яна Могила в Нижньому Подніпров'ї

(поблизу Мелітополя над річкою Молочна)» [48, с. 126]. А *печера Риби* в Кам'яній Могилі, припускають археологи, була призначена для культових обрядів прадавніх рибалок [3, с. 10].

Отже, уже в часи неоліту бачимо рибальство важливим складником національної культури. В. Паїк у відомій праці «Корінь безсмертної України і українського народу», аналізуючи український Свят-вечір, відзначає: «Які страви, освячені традицією, мають бути на столі? Ті самі, що були в неолітичних предків». І серед таких страв учений називає *рибу* (як у неолітичних риболовів) [56, с. 24].

На території України за часів енеоліту (IV – III тис. до н. е.) жили племена – носії трипільської, ямної культури тощо. На Подніпров'ї протягом усього III тис. до н. е., зазначає відомий дослідник етногенезу східних слов'ян Г. Півторак, численні, переважно мисливсько-рибальські племена дніпро-донецької культури контактували із трипільськими племенами, які вже мали мідні рибальські гачки, одержані через обмін з Кавказу й Балкан [58, с. 11-12]. І навіть попри колонізацію в VI – IV тис. до н. е. південного заходу України неолітичними землеробами і скотарями з Балкан і Подунав'я населення центру, півночі та сходу України ще тривалий час лишалося мисливцями й рибалками [26, с. 6].

Давньогрецький історик Геродот, описуючи річки Скіфії (Праукраїни), відзначав поживні якості дніпровської риби та важливість її для подальшої обробки: «У морській затоці Чорного моря, в яку впадає Бористен, видобувають необмежену кількість солі, яка там утворюється сама, природнім способом. В Бористені водиться безкісткова риба, найкраща та найсмачніша для засолювання та в'ялення» [29, с. 64].

«Загалом же археологічні артефакти, як і мовні реконструкції засвідчили прадавнє різноманіття рибальських знарядь, а отже й різноманіття способів рибалення» [48, с. 128]. Серед наявного в спільнослов'янську добу рибальського

інструментарію знань польський етнограф К. Мошинський виділив *колючі* риболовні пристрої (ості), *пастки* (верші, язи, ляси, кітці, ятері), *сітки* (волоки, бродники, неводи, клоні, мережі), *гачкові* риболовні знаряддя (вудки) тощо [12, с. 28]. «Найпершими матеріалами для виготовлювання рибальських знарядь, як переконує історія людства, були матеріали природного (камінь, кремін, дерево) і біологічного (кістки, жили, волосся, шкіра) походження» [48, с. 129]. Етимологічні зв'язки слів підводять до розуміння, що від псл. *ostь із можливим первісним значенням 'кістка' в давньоукраїнській мові утворено назву *ostьнь*, *ostьнь* 'гостряк, ріг; колючка, жало; гостра палиця', якій відповідає сучасний український термін *óstень* 'риболовецьке знаряддя, схоже на вила' [ЕСУМ: IV, 229-230].

Староукраїнська назва *грот* 'вістря, наконечник списа' сягає праслов'янського архетипу *grotь, який є продовженням іє. **ghrǝ-*, наближеного до нім. *Grat, Gräte* '(риб'яча) кістка, ость, хребет' [ЭССЯ: VII, 140].

Отже, археологічні знахідки різних періодів засвідчили тяглість рибальства на теренах між Чорним і Балтійським морями, а «досліджені науковцями артефакти вможливили реконструкцію первісних знарядь для здобування риби і способів їхнього застосування. Назви настромлювальних (гарпунних) знарядь відбивають хронологію історичних етапів винайдення людством відповідного матеріалу для виготовлення гостроконечників, серед найперших із яких були кістки тварин і камінь. Археологічні пам'ятки також засвідчили вагому роль рибальства у становленні матеріальної і нематеріальної культури людства» [48, с. 132-133].

«Балто-слов'янські рибальські лексико-семантичні паралелі окреслюють широкий ареал східнослов'янського складника праслов'янської лексики – від Чорного моря до Балтійського» [48, с. 141]. Український іхтіонім *пук'ас* 'гірчак *Rhodeus amarus*' [СлГр: III, 499] близький до балтійських: литовського *pūkys, pūkis, puokys* 'йорж', латиського *puika* 'вугор', *piuka* 'маленька строката риба', –

які В. Шульгач відносить до балто-слов'янської паралелі, у структурі якої простежується нарощення *-kn-* індоевропейської основи **reŭ-/*rou-/*rŭ-* 'надуватися, пухнути' [74, с. 27-28]. Балто-слов'янську прадавність назви дрібної риби, у якої тріскається черевце під час видавлювання нутрощів, засвідчує поширеність слова на східнослов'янських теренах і в Польщі (яка має вихід до Балтійського моря): укр. *пук'ас* 'гірчак *Rhodeus sericeus*', *пук'асик* 'маленька рибка', рос. *пук'ас* 'гірчак', *пугасик* 'те саме', біл. *пукас*, пол. *rikas* 'те саме' [ЕСУМ: IV, 629]. В українських говірках дієслово *пукати*, від якого утворено іхтіонім, еврисемічне і виявляється в галузевих професіоналізмах, порівняймо: *пукати* 'виготовляти баранчики із зернят кукурудзи на гарячій черені чи на сковороді', *пукати вішні* (так о'то ко'лис' ка'зали кам'інц'і д'іста'вати), *бубирів пукать* [пукат'ч'] 'чистити рибу, сильно стискаючи її в руці' тощо [48, с. 142].

До часів балто-слов'янської мовної єдності, яку вчені окреслюють III тис. до н. е., етимологи зараховують праслов'янську назву осетра **esetrъ*, якій відповідає давньопрусська *esketres* 'те саме' [13, с. 524-525]. Зміна в назві звукосполуки [je] на [o] належить до фонетичних процесів протоукраїнського періоду (прасхіднослов'янська мовна єдність із протоукраїнськими діалектами (з VII – VIII до X ст.) за В. Німчуком – Р. М.), її зокрема засвідчив Ізборник Святослава 1073 р. [35, с. 46]. Спорідненість із *г'острий* (псл. **ostrъ*) видається сумнівною; заслуговує на увагу припущення про зв'язок з кельт. *esox* '**вид великої риби**'; пов'язання з двн. *sturio, sturo* 'осетр', свн. *störe, stüre* 'те саме' недостатньо обґрунтоване; виведення слов'янської, балтійської і германської назв з якогось праєвропейського субстрату залишається гіпотетичним; непереконливе й пов'язання з лат. *exetra* 'змія' [ЕСУМ: IV, 219]. Етимологи припускають вплив північнопонтійської семантичної моделі '**гостротілий**': в ареалі Нижньої Наддніпряни грецьке й елінізоване населення називало

осетра *ἀνταχαιός*, що можна осмислити як ‘гостроконечний, гостротілий’ у зв’язку з д.інд. *anta-* ‘кінець’, *kāya* ‘тіло’ [ЭССЯ: VI, 30-31].

В. Скляренко припускав, що прабалти і праслов’яни розрізняли назви **vadas* (пересувна рибальська сітка) і **nevadas* (непересувна рибальська сітка), але з часом перестали сприймати їх як такі, що пов’язані з дієсловом **vedtei* ‘вести’ [66, с. 19]. Загалом же назву *невод/невід* (псл. **nevodъ*) більшість етимологів виводять саме з іє. **vedh-* ‘вести’. Укладачі «Этимологического словаря славянских языков (праславянский лексический фонд)» згадують А. Брюкнера, який зі звичною для нього проникливістю встановив етимологічне значення назви невода: «со się wiedzie» (тобто ‘*те, що ведуть*’). Разом із тим, зазначають науковці, найбільш відомий варіант префіксального складання **ne-vodъ* – якраз найменше мотивований з реально-семантичної сторони: функція прямого заперечення, як, зрештою, і суміжна з нею фігуральна функція порівняння, тут «не діють». Тому доречно осмислювати цей **ne-* як маркер іносказання: за М. Фасмером, можливо, з **vodъ* із запереченням за мотивами табу, щоб риби не дізналися про небезпечний для них прилад. Етимологи виділяють й інші, зовнішні, дані для реконструювання псл. **navodъ* ‘невод’ (у західноболгарських діалектах – *навод* ‘невод’, у нижньолужицькій мові – *nawod* ‘те саме’), де з погляду форми огласовку слов’янської назви **navodъ* могли, здається, сприйняти як вокалічну довготу у фінській мові. Тоді все це передбачає стародавні (прамовні) контакти слов’ян і фіно-угрів, принаймні – частин тих і тих, хоча в науці це версія має тенденцію до несприйняття [ЭССЯ: XXV, 81-84]. Вагомість рибальського терміна *невод (nevod)* для мовної і когнітивної картин світу кашубів свідчить функціонування лексеми в численних пареміях, загадках тощо. Наприклад, на позначення гідроніма *Пуцька Затока* (Pùskô Hôwinga) – загадка *Źesinc ɣlopòv cighe ñevòd pŕez pŕzèlòv ogròd – ɣlop oblâkâ nogávice* [Sychta: III, 251] (можна перекласти як: *Десять чоловіків тягнуть невід за межі горòду – чоловік одягає штани*), або прислів’я-сентенція *Jako rěba, tač^{ej} ñeuòd*

[Sychta: III, 251] (мабуть, можна перекласти українською «*Іде риба – готуй невід*»).

Отже, балто-слов'янські іхтіологічні лексико-семантичні паралелі «поглиблюють наше розуміння ономазіологічної природи етимонів як переважно комплексного (зорового, тактильного, звукового) відображення вражень від пізнання об'єкта рибальського промислу, а балто-слов'янська ідентичність назви тогочасного сіткового рибальського знаряддя зумовлена таким позамовним чинником, як табуїстичне заперечення» [48, с. 146]. А входження слова *ńevòd* в кашубському мовопросторі в метафоричні контексти загадок і паремій з узагальненими (усуспільненими) значеннями демонструє приклад того, як глибоко семантично «абстрагується» назва рибальського знаряддя в мовній картині світу кашубів, а сама позначена словом реалія – якнайглибше вкорінюється в підсвідомість кашубів, у їхню когнітивну картину світу.

Найвищим рівнем первісної свідомості людини була міфологія. І хоча «міфологічне мислення не забезпечувало логіко-понятійного освоєння світу, проте по-особливому (ієрархічно!) пояснювало його, насамперед своєрідним трактуванням причинності, простору й часу» [48, с. 58]. Науковці стверджують: «Значна частина міфонімів сягає давньоруського або ще праслов'янського періоду, коли склалася східнослов'янська (праслов'янська) язичницька міфологічна система» [ЕУМ: 346]. Тісно пов'язані з міфологічною свідомістю витоки фольклору так само сягають архаїчних етапів розвитку людства, а значна частина сучасного фольклорного репертуару має істотну «глибину» історичної пам'яті. Тому тяглість традиції зумовлює віднайдення в українському фольклорі не лише актуальних смислів, а й реліктів минулого... [ЕІУ: 310-311].

О. Трубачов уважав середньодунайський регіон найдавнішою територією формування слов'янських племен. Із цією автохтонною концепцією дослідники

пов'язують частотність образу Дунаю у старовинних народних піснях, календарному й обрядовому фольклорі, що виникли набагато раніше походів київських князів на Візантію, коли східні слов'яни вперше познайомилися із цією рікою [38, с. 16-17]. За висновками мовознавців, в українському фольклорі споконвічно слов'янський апелятив **dunajь* співвідносний із семемою 'велика вода': «Грають води, як Дунайі» [ЕСЛГН: 54], «Гой у тих кудрях сив сокіл сидит. В Дунай ся дивит, там виза видит,.. з визом говорит: Гой ци тепер так, як в первовіку?» [17, с. 111]. Очевидно, що в другому прикладі Дунай не просто ріка, а міфологічний прообраз ріки [34, с. 427], хоча не можна остаточно відкинути й прив'язку до стародавнього гідроніма. Також, крім міфологічного образу Дунаю, у цій прадавній обрядовій пісні бачимо тотемні образи *Виз-риби* й *Сокола*, антропоморфність яких в українському фольклорі засвідчує сприймання назв риби і птаха як особових імен – на противагу назвам міфологічних істот нижчої стадії (водяників, домовиків, русалок тощо) [ЕУМ: 346].

У різних формах усної народної творчості проявляються антропоморфні образи *щуки* й *окуня*. Оскільки будь-яку рибу щуці зручніше ковтати з голови (за напрямом луски, а не проти неї), вона «звертається» до окуня: «*Окунець-молодець, повернись передом – поговоримо з тобою!*». На що окунь «відповідає»: «*Коли ти щука бистра, поговоримо з хвоста Помилка! Закладку не визначено.*» [Номис: №4250]. Варіації цього стійкого комунікативно-діалогічного мовного комплексу (М. Номис одиниці такої структури слідом за приказками і прислів'ями назвав «і таке інше»).

«Єдність антропоморфних образів *щуки* й *окуня* в литовському фольклорі свідчить про історичний розвиток балто-слов'янських культурно-мовних зв'язків» [48, с. 60]: *Ši margoji lydekėlė būt man buvus motinėle... Šis margasis ešeriukas būt buvusi man broliukas* 'Ця пістрява щучка – моя колишня матуся... Цей пістрявий окунець – мій колишній братик' [52, с. 152].

Вивчання іхтіонімів, як і назв наземних тварин, у фольклорно-міфологічному аспекті важливе для досконалішого ономасіологічного опису цих найменувань, а фауністична міфономінація може «походити з уявлень про важливість чи необхідність певного предмета, речі чи явища» [4, с. 20]. Згадаймо слова основоположника структурного методу в етнографії К. Леві-Строса, що «в певному розумінні кожен міф – це спогад про минулі події» [37, с. 182].

Аналізований матеріал засвідчує: когнітивно-ономасіологічною значущістю відзначена не лише іхтіонімна міфолексика, а й рибальська міфолексика інших лексико-семантичних груп, зокрема ЛСГ «Назви процесів рибальської сфери». Так, найдавніший український фольклор, у якому М. Грушевський убачав не тільки багаті пережитки старої культової пісні і драматичної дії, а й реальне відбиття своєрідного побуту (розрядка *Р. М.*), відображає важливий для Подунав'я промисел осетрових риб. У космогонічних колядках *виз-риба в Дунаї* (в уяві праукраїнців *творець організованого Світу*) була потрібна для виготовлювання вістря стріли («*Ой тобов, визе, стрільби костити, / А мнов, соколом, стрільби перити*») і для добування осетрового клею («*Ой визе, визе, мій побратиме: / Тобою, визе, постріть клеїти, / А мнов, соколом, поперувати*»). Зазначимо, що в деяких варіантах колядки виступає інша дунайська промислова риба родини осетрових *чечура* (чечуга) [16, с. 301]. Як свідчать науковці, уже за 300 тис. років до нашої ери людина добувала рибу списом або звичайними стрілами з лука [Загальна іхтіологія: 9]. Відгомін цього факту спостерігаємо й у фрагментові народної пісні в записі видатного вченого-етнографа П. Чубинського: «*Ой пливе щука з Кременчука та підстрелена з лука*» [СУМ-11: VI, 508].

«У найдавніших міфах світ зооморфний, і набутки вчених уможливають простеження цього факту в рибальській лексиці» [48, с. 61]. Д. Разаускас, дійшовши висновку, що семантика деяких слов'янських назв риб дуже добре

відповідає певним міфологічним мотивам, закликав відшукувати в семантичній мотивації іхтіонімів міфологічний складник, поширюючи цей принцип на всі назви рибальської культури. Дослідник навів приклади українських іхтіонімів, пов'язаних із чортом як міфологічним персонажем: *чорт* 'вид риби, яка схожа на щиповку, зі шипом-голкою на голові', діал. *чортик* 'триголка колючка', визначивши головним мотивувальним чинником творення назв *місце перебування риби* – (під)водне царство, розташоване внизу, на нижньому кінці вертикальної вісі традиційної моделі світу, про що яскраво свідчить литовський вислів *Žuvis yra priešinga Dievui* «Риба протилежна Богові» [59, с. 320-322]. Міфологічні уявлення про рибу як «худобу водяного», що мають паралелі в слов'янських і балтійських мовах, Д. Разаускас побачив в українських іхтіонімах *бичок* 'бичок-підкамінник', *кобила* 'жерех', *коза* 'чехонь', 'щиповка' (зовнішня подібність: роги в худоби та дві гострі колючки на голові риби), *козел* 'лящ' [тс: 328].

В. Куйбіда знайшов «деякі спільні риси між уявленнями про чортів і біологією коропів» [48, с. 62]. В українській міфології чорти – зооморфні й антропоморфні істоти. Вони ніби свині (нечисті за Біблією) риють мул, живляться калом, гноєм, тому й мають ще одну народну назву – *річкова свиня*. Також коропи мають пару «ріжок-променів» [36, с. 379-380]. А іхтіонім *марена* (*Varbus varbus* L.) в народнопоетичному осмисленні дослідник пов'язує з *Мареною* – богинею весни й води в староукраїнській міфології. Як і богиня весни, однойменна риба має струнке й видовжене тіло, майже з прямою лінією черева [36, с. 380-381].

Культ РИБИ в давніх міфологічних уявленнях часто поєднаний із культом змії. Учені припускають зв'язок згаданої вище міфічної риби *визПомилка!* *Закладку не визначено.* із «яфетичним» уявленням про змію-рибу (вішап) [49, с. 66]. Іхтіонім *виз* відбито в українських обрядових піснях. Стійку словосполуку *визь риба* зі значенням 'тунець' засвідчено в пам'ятках

староукраїнської мови [СУМ XVI-п.пол. XVII: IV, 56]. В українських південнобессарабських говірках під назвою *виз* або *виза* відома *білуга* [Фауна України 1980: 124]. А в розташованому в дельті Дунаю перед його впадінням у Чорне море місті Вилкове, де населення зайнято переважно рибальством, *виз* – білуга невеликого розміру [СУГО: 41]. На Кубанщині й Донщині *виз* – риба-вожак, за яким прямують осетрові під час міграції [ТМС: 133]. Ці дані свідчать про деталізацію семантики прадавнього іхтіоніма в окремих регіонах.

«Наукові студії підтверджують вплив язичницьких вірувань на постання загальної назви об'єкта промислу *риба*» [48, с. 63]. Академік О. Трубачов, спираючись на етимологізування В. Топоровим праслов'янської лексеми **ryba*, уважав, що праіндоевропейську назву риби, яка з табуїстичних мотивів могла мати вигляд **zъvъ*, слов'яни замінили назвою від також табуїстично маркованого кореня **raib/*roib-* (його простежуємо зокрема в іхтіоназві *рябець* 'лосось *Trutta*') як нагадування про ті часи, коли слов'яни, полюючи на рибу, називали її «пістрявою», «рябою». Знаний етимолог В. Коломієць припустила, що спочатку під цією назвою мали на увазі *лососевих* [68, с. 452-453].

У контексті реконструйованої індоєвропейської міфології **лосось як вид риби посідав значне місце і в уявленнях давніх кельтів про переселення душ**. Так, у середньовічній валлійській легенді «Битва дерев», до якої привертає нашу увагу кельтолог Г. Казакевич, головний герой «упродовж свого довгого життя встиг побувати, серед іншого, словом, книгою, мостом, шкіряним човном, мечем, щитом, струною арфи, краплею дощу, морською піною, биком, конем, оленем, псом, півнем, *лососем*, орлом, зерном пшениці» [31, с. 126]. Зауважимо, що на теренах України *лосось дунайський*, або *головатиця*, водиться передовсім на сході Закарпатської області (у річках Тиса, Тересва, Теремля) та Передкарпатті (у річках Прут і Черемош). За висновками науковців – саме «українська частина Верхнього Потисся» першою зазнала кельтської експансії

(«перші загони кельтів <...> почали з'являтися тут вже після 340 р. до н. е.») [Там само: 135]. Загалом же «весь басейн Верхнього Потисся, який, окрім українського Закарпаття, охоплює ще й значні обшири Румунії, Угорщини та Словаччини, у період панування кельтів становив єдиний етнокультурний простір» [Там само: 141].

РИБА (а точніше *риба у воді*) – символ у більшості світових культур, як-от *чудесна риба Кара в світовій річці Р'ангхе* в іранській міфології [Мифы народов мира: 367], *вселенська риба Виз* як символ водної стихії і перше втілення Всевишнього в слов'янській міфології [36, с. 377].

Формальну й семантичну стійкість термінології рибальства можна пояснити тим, що «основні форми рибальства та риболовні знаряддя збереглися до нашого часу. Ще у праслов'янську добу слов'яни користувалися спільними знаряддями лову, як вудки, остені, язи, верші, котці, сітки. Тому цілком зрозуміло, що у назвах риболовних знарядь різних слов'янських мов простежуються етимологічні паралелі» [12, с. 33]. «Номінаційні процеси у мікрогрупі назв риболовних знарядь орієнтовані на універсальні принципи позначення позамовних об'єктів та їхніх відмінностей. Мотиваційні ознаки відображають знання про реалії, відношення, незалежні від свідомості мовців. Мотиватори, за якими названо риболовні знаряддя, містять вихідний момент первинного пізнання, те, що більш помітне, відоме, легше і швидше фіксують органи чуття – зовнішній вигляд, матеріал, спосіб виготовлення реалії, її розмір, а також **прагматичний аспект: те, що потрібне суб'єктові у виробничій діяльності – спосіб дії, функція предмета**» (грубий шрифт *Р. М.*) [Там само: 33-34].

Отже, «рибальство як важливий складник культури спостерігаємо від праслов'янської міфології» [48, с. 68]. Важливо, що в найдавнішому фольклорі не лише вербалізовано особливості міфологічної свідомості та язичницьких

вірувань наших пращурів, а в деяких контекстах ще й засвідчено тогочасні рибальські реалії.

1.2. Дослідження рибальської термінології в українській мові

Нагальна потреба ґрунтовного аналізу зародження мовного світу рибальства в культурному просторі України, його розпросторення й укорінення в мовній картині світу пов'язана із «засадничим принципом дослідження – аналіз рибальських найменувань як таких, що значно вплинули на розвиток людства й відобразилися в усіх сферах матеріально-духовної культури» [48, с. 52]. Адже загальновідомо, що рибальство (поруч зі збиральництвом і мисливством) належить «до найдавніших видів діяльності людини, яка завдяки цим заняттям виживала в жорстких умовах становлення первісного суспільства. Ці промисли були пов'язані з використанням людиною протягом десятків тисяч років готової продукції рослинного чи тваринного походження» [40, с. 105]. Своєю чергою **рибальство**, сприявши багатовіковому досвіду виживання первісних людей, **стало важливим чинником створення народного світогляду, вираженого в колективних віруваннях, обрядах і звичаях** [40, с. 108]. В. Лучик писав про сприймання ранніми праслов'янами навколишнього світу як гармонійно організованої сукупності взаємозалежних елементів, у якій людина посідала рівнозначне з іншими представниками природи місце. Тож «удала риболовля, – відзначав мовознавець, – це родинне порозуміння й приязнь між рибалкою та рибою» [40, с. 108-109]. Згадаймо оповідання І. Франка «Як Юра Шикманюк брів Черемош», у якому головний герой співчутливо примовляв до зраненої риби головатиці: «*Бідничка! Бідничка!*», а вимірюючи вагу, «*узяв рибу на руки як дитину і поколисав її*» [Франко 1923: 44, 46] (що спричинило постання в українському говірковому континуумі професіоналізмів *коліска* і *люлька* – синонімічних діалектних назв специфічного риболовецького знаряддя).

Утім «доброзичливість і розкаяння як неодмінна умова успіху під час риболовлі (як і під час полювання й збирання плодів) характерна не лише для слов'янських народів» [48, с. 53]. Британський дослідник Дж. Маккалох писав, що кельти поклонялися тваринам, яких вони вбивали, та просили в них вибачення за позбавлене життя. І це відчуття провини, наголошував знаний кельтолог, було притаманне всім первісним мисливцям і мало культову природу [42, с. 11].

Розлогі описи процесів риболовлі, особливостей побуту й культури рибалок – представників різних етнографічних груп українців – знаходимо в рибальському дискурсі художніх творів І. Нечуя-Левицького: в оповіданні «Рибалка Панас Круть» (1868; середньонаддніпрянці) і повісті «Микола Джеря» (1878; «українці з Поділля, з Київщини, з Херсонщини і навіть з-за Дніпра, з Полтавщини», які ставали рибалками «скрізь по Бассарабії»); у рибальському дискурсі оповідань І. Франка «Щука» (1899; бойки) і «Як Юра Шикманюк брів Черемош» (1903; гуцули); у художньому рибальському дискурсі Остапа Вишні (П. Губенка), передовсім в усмішках «Рибка плаває по дну» (1925; середньонаддніпрянці) і «Лебідь» (1951; слобожани), а також у художніх рибальських дискурсах інших українських письменників [47]. Тож «рибальський дискурс художніх творів важливий для багатоаспектного досліджування рибальської лексики (у власне номінативному значенні та метафоричному вживанні) і рибальської фразеології як системи образно-оцінних характеристик об'єктів і явищ довкілля» [48, с. 36]. Відзначимо також, що художній рибальський дискурс І. Франка співвідноситься з його науковим рибальським дискурсом, утіленим у згаданій вище визначній фразеографічній праці «Галицько-руські народні приповідки» (1901-1910). Відповідно до поставлених завдань під *науковим дискурсом* ми розуміємо комунікативну подію (інформування науковцем потенційних дослідників), «результатом якої є змістово-тематична спільність багатьох текстів» [73, с. 78]. Для «Галицько-

руських народних приповідок» у тлумаченні Франка – це рибальська тематична спільність словникових статей, загалом же для рибальського наукового дискурсу – це сукупність мовознавчих, природознавчих, етнологічних, етнографічно-статистичних наукових студій, для яких матеріалом дослідження стали назви і співвідносні з ними реалії зі сфери рибальства. Так, в етнологічних розвідках Ф. Вовк не лише зафіксував українську рибальську лексику Задунав'я, а й у контексті Іпатського літопису (1159) удокладнив дані про її можливу генезу (уже в XII ст. Іван Ростиславович «ста въ городѣхъ Подунайскыхъ и изби двѣ кубарѣ... и пакостяше рыболовомъ Галичьскымъ» [9, с. 33]), доповнивши у хронологічній першості згаданих подій співвідносний фрагмент рибальського художнього дискурсу повісті «Микола Джеря» І. Нечуя-Левицького.

Становленню української термінології рибальства в окремих ареалах присвячено три кандидатські дисертації: А. Берлізова «Лексика рибальства українських говірок Нижньої Наддністрянщини» [2], Є. Мотузенка «Морская рыболовецкая терминология Северо-Западного Причерноморья» [51], І. Ліпкевича «Рибальська лексика в українських говірках Нижньої Наддніпрянщини» [39]. Узагальнено всі етапи формування українського рибальського назовництва в докторській дисертації Р. Міняйла «Становлення лексичної і фразеологічної підсистем сфери рибальства в українській мові» [48]. Ще зауважимо, що записану Є. Мотузенком під час діалектологічних експедицій 1972 – 1980 рр. тогочасну рибальську термінологію морського узбережжя Одеської області сам дослідник схарактеризував «як регіональну, а з погляду національної приналежності більшості рибалок цього регіону <...> як російсько-українську» (переклад Р. М.) [50, с. 223-224]. Також, наголошуючи на тому, що на сьогодні вітчизняні вчені найповніше зібрали й вивчили українську рибальську лексику Нижнього Подністров'я, Є. Мотузенко підкреслює, що «в ній є чимало найменувань, генетично споріднених і

семантично тотожних російським термінам рибальства, відзначеним у мовленні рибалок Дунаю, Дону, Волги, Каспію, Псковської області, Білого моря та інших районів. Уже сам собою цей факт свідчить про значну стародавність східнослов'янської рибальської лексики та про актуальність її вивчення в діахронійному аспекті» [Там само: 222].

А в аспекті небезпідставної потреби створення національної терміносистеми рибальства солідаризуємося з висновком В. Машукова (автора сучасного рідномовного «Довідника українського рибалки»): «Своєрідність водної фауни рік України – Дніпра, Південного Бугу, Дністра, Шацьких озер і гірських потоків Карпат, досвід, набутий поколіннями рибалок на сотнях українських рік, на озерах і водосховищах, дають підстави виокремлювати **українське рибальство**» (грубий шрифт *Р. М.*) [43, с. 3].

Отже, лексику і фразеологію рибальського промислу досліджували різні покоління мовознавців і етнографів, багатий її фонд містять етимологічні, історичні, діалектні словники української мови, а також художні, наукові та науково-популярні тексти. Проте «важливо доповнити й упорядкувати цей матеріал, показавши предковічність і тяглість рибальства як важливого складника національної культури» [48, с. 39] через всеохопний семантико-словотвірний і фразеотвірний аналіз рибальських найменувань як лінгвоментальних образів у картині світу українців.

1.3. Дослідження рибальської термінології в кашубській мові

Зацікавлення науковців кашубською мовою активізувалося ще наприкінці XIX століття, що виявилось в лексикографічних працях «Słownik kaszubski z dodatkiem idiotyzmów chełmińskich i kociewskich» Г. Поблоцького (1887); «Słownik kaszubski porównawczy» Л. Біскупського (1891); «Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego» С. Рамульта (1897) [45, с. 27].

Грунтовне уявлення про мовний світ рибальства кашубів як прадавніх мешканців Балтійського узбережжя й вагомість рибальської сфери в історії формування лексичної і фразеологічної підсистем кашубської мови передовсім засвідчують етнографічні праці дослідника рибальсько-морської термінології кашубів І. Голембйєвського «*Obrazki rybackie*» (1888), «*Wyrazy rybackie i żeglarskie u Kaszubów*» (1889), який збирав рибальську термінологію впродовж 1872 – 1899 рр. і витлумачив 113 спеціальних слів, у тому числі назви риболовних знарядь та їхніх частин, назви дій, назви виконавців дій тощо [10, с. 98], шеститомний «*Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*» («Словник кашубських говорів на тлі народної культури») Бернарда Сихти (1967–1976) і шеститомний «*Słownik etymologiczny Kaszubszczyzny*» («Словник етимологічний Кашубщини») Веслава Борися і Ганни (Ханни) Поповської-Таборської (1994 – 2006), який, за визначенням О. Михальчук, «можна вважати новим напрямом у слов'янському діалектному словникарстві, <...> що виявляється в процесі аналізу старопольських матеріалів; специфіку північно-західної слов'янщини», можливостей «простежити лексичні кашубсько-східнослов'янські зв'язки, а також розглянути кашубські говірки на тлі балтських та німецьких діалектів», у представленні значної кількості «кашубських лексем, що не мають аналогів у польській мові», а отже, ця лексикографічна праця «додасть нових аргументів для етимологічних інтерпретацій в інших мовах та для реконструкції праслов'янського фонду [45, с. 27-28]. Як **словник кашубської мови** в польській діалектології кваліфікують також «*Słownik gwary tzw. Słowińców kaszubskich*» З. Соберайського (1997 [45, с. 29].

На сьогодні важливим завданням мовознавців є уточнення етимології спеціальних мовних одиниць, які позначають реалії рибальства, їхній зіставний аналіз для виявлення типів мотивації, відмінностей у концептуалізації реалій об'єктивної дійсності в мовопросторі слов'янських [12, с. 27], оскільки в

кашубську мову потрапляло чимало німецьких запозичень на кшталт *wata*, *rafla*, *takle* [12, с. 28]. Дослідниця термінології водного господарства в польській мові О. Войцева відзначає її неоднорідність і «багатоджерельність» з генетичного і структурно-семантичного погляду, де «терміни голландського походження переважають у назвах конструкції плавальних засобів, а **німецькі – у назвах риболовних знарядь**» (грубий шрифт *P. M.*) [11, с. 390, с. 395].

Про **українізми в кашубській мові** йдеться в дослідженні Г. Поповської-Таборської «Z rozważań nad leksykalnymi związkami kaszubskoukraińskimi» («З міркувань про кашубсько-українські лексичні зв'язки»). Г. Поповська-Таборська аналізує працю Т. Мініковської про українізми в польській літературній мові XVI ст., з'ясовуючи, «чи наведені дослідницею запозичення збереглися на території кашубських говірок, тобто на найбільш віддаленій слов'янській території» та засвідчуючи 12 назв, «яким дає детальну характеристику, залучаючи відповідні джерела з історії мови» [67, с. 196].

Науковці наголошують на тому, що українці (у різноманітті своїх етнографічних груп) створили багату термінологію рибальської сфери з виразними регіональними особливостями і є тут дуже подібні до знавців рибальського промислу кашубів, які **попри тривалу германізацію чи полонізацію «зберігають самобутність своєї матеріальної та духовної культури й усвідомлюють необхідність збереження традицій попередніх поколінь»** (грубий шрифт *P. M.*) [63, с. 129, с. 132]. Станом на сьогодні використання за польським законодавством «терміна *регіональна мова* є кроком у напрямку означення кашубської мовної практики як регіонального етнолекту польської мови», а «відповідна етнічна група (кашуби) сприймається як частина титульного етносу, мова якого має свої локальні (інакше кажучи, *регіональні*) особливості» [1, с. 177].

Отже, досліджування лексичної, фразеологічної та дериватологічної (морфемної) підсистем сфери рибальства в кашубській мові є важливим і

надзвичайно актуальним напрямом сучасної мовознавчої науки. Рибальська термінологія кашубів важлива як для історичного (реконструкції прамови; особливо гіпотетичної балто-слов'янської мовної єдності!), порівняльного (мовні особливості на різних рівнях) мовознавства, так і для етнолінгвістики, когнітивної лінгвістики, термінознавства.

Висновки до розділу 1

Рибальство – споконвічна форма привласнювального господарювання, особливо для етносів, що мали вихід до моря. Українці з давніх-давен освоювали південні райони Причорноморського степу, кашуби – південні береги Балтії. Кашуби серед інших слов'янських етносів вирізнялися тим, що рибальство завжди було їхнім основним заняттям (промислом).

І для українців, і для кашубів рибальство – вагомий складник національної культури, а в лінгвістичному аспекті – потужний чинник творення професійно-фахового і загальнонародного шару лексики і фразеології.

Для історичної лексикології, фразеології і словотвору встановлення українсько-кашубських лексико-семантичних, фразеосемантичних і словотвірних паралелей важливе в поглибленні розуміння балто-слов'янських мовних контактів та встановленні індоєвропейської спадщини в лексиці слов'янських, балтійських, германських мов.

РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКО-КАШУБСЬКИЙ КУЛЬТУРНО-МОВНИЙ ПРОСТІР РИБАЛЬСТВА: ПРОБЛЕМАТИКО-ТЕМАТИЧНЕ БАЧЕННЯ

Мовознавці наголошують, що на сучасному етапі в досліджуванні національно-мовних картин світу на перший план виходить «феномен *різного* бачення й означування світу носіями **тієї ж самої мови, але членами різних соціальних спільнот**» (грубий шрифт *Р. М.*) [33, с. 63]. Тому кожен рибальський артефакт українсько-кашубського культурно-мовного простору «виокремлений *когнітивним* баченням фахівця і поіменований спеціальним позначенням» [33, с. 66].

Отже, для кожної мови мовна картина світу завжди **національно-мовна**, оскільки вона відображає реальний світ у безпосередньо-чуттєвому поступальному осягненні його етносом (*resp.* його різними соціальними чи професійними спільнотами – *Р. М.*) [55, с. 97]. Зв'язок між національно-мовною картиною світу та реаліями життя й довкілля – у **конфігурації ідей, уміщених у значенні рідного слова**, яке мовець сприймає як дещо само собою зрозуміле, як вже готову концептуальну конфігурацію, яка викликає довіру, оскільки елементи смислу бувають настільки невиразні самі по собі, що людині важко піддати котрийсь із них сумніву [25, с. 207, с. 235].

2.1. Українсько-кашубські рибальські лексичні паралелі

У досліджуванні еволюційного розвитку матеріально-духовної культури етносу лексика рибальства є важливим джерелом інформації. Про причини лексико-семантичного багатства будь-якої слов'янської мови (*resp.* її соціальних, професійних, територіальних діалектів – *Р. М.*) знаний мовознавець О. Царук писав: «Потрібно й тисячоліття тому бачити її (*лексичну систему* – *Р. М.*) повнокровним організмом, здатним лише до видозміни переважно шляхом витіснення давніших форм більш новими» [72, с. 17]. Праслов'янська лексика, доходить висновку Т. Черниш, була **повноцінною в емоційно-**

експресивному плані, мала розвинену синонімію, антонімію, полісемію, надто за рахунок образних, метафоричних і метонімічних лексико-семантичних варіантів [70, с. 51]. Сьогодні важливою є праця І. Ющука «Словник української мови VI століття» (2019), у якій відомий мовознавець зіставив на лексичному рівні українську мову з мовами тих слов'янських народів, які не межують з Україною (верхньолужицькою, чеською, словенською, сербською і хорватською), виявивши понад 13 тис. слів, що їх зберегли наші предки від спільнослов'янської доби [75, с. 485]. Серед цих слів, як засвідчує матеріал словника, вагоме місце належить праслов'янській рибальській лексиці.

На жаль, до джерел дослідження проф. І. Ющука не ввійшли матеріали кашубської мови – західнослов'янської мови, носії якої не мають безпосередніх контактів з українцями. А наявність у кашубській мові численних запозичень з литовської мови становить ще більший інтерес в аспекті реконструкції мовних одиниць гіпотетичної балто-слов'янської прамови.

Цікавим в аспекті реконструкції прамови є кашубська назва *hãxla* 'ośc gubia' (риболовецькі ости: зняряддя гарпунного, «настромлювального» типу) – Р. М.) [Sychta: II, 7], якій відповідає українська *хо́хля* 'жердина довжиною до 15 аршинів, до якої прив'язана *кодола з кляшниками*' (щоб запусити хохлю, роблять декілька ополонк навколо центральної, після чого хохлю проводять під льодом у напрямку до наступної ополонки), *здóйма* 'вихідна ополонка, яку роблять поблизу берега, щоб виймати з води *хохлю* з прив'язаним до неї неводом' [7, с. 187].

Це саме той приклад денотатів, про які проникливо пише Р. Кісь, що вони «сприймаються, осмислюються й інтерпретуються, набуваючи певної життєво-праксеологічної, соціогрупової й аксеологічної значущості». Авторитетний етнограф наголошує: етноспецифічність відповідних понять та уявлень (фрагментів досвіду) пов'язана «не тільки із предметами та явищами, з артефактами культури, а й зі специфікою їхніх конструктів на

психокультурному рівні» [32, с. 220]. В аспекті запропонованої гіпотези «мовного релятивізму» (дослідник згадує тут «багатомірність релятивістської візії О. Потебні», «неоднозначність або МНОЖИННІСТЬ БАЧЕНЬ емпірично нібито схожих речей») Р. Кісь зазначає: «Звичайна ПАЛИЦЯ – цілком примітивне знаряддя, незважаючи на свою чисто РЕЧОВУ (субстанціональну) тотожність – МОЖЕ НЕ ТІЛЬКИ по-різному використовуватися в різних соціокультурних середовищах, але й набувати ЦІЛКОМ РІЗНИХ СМИСЛІВ (ба навіть РІЗНИХ КОНФІГУРАЦІЙ СМИСЛІВ)» [32, с. 110-111, с. 211].

Тут дослідник доходить важливого висновку про **визначальність функційного аспекту** «входження» предметів (знарядь, засобів) «у саму ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ спільноти, способи й обставини їхнього задіювання в конкретних сферах і ситуаціях життєдіяльності, деякий **«набір» прийомів оперування цими речами»** (грубий шрифт Р. М.) [32, с. 211-212].

У кашубському фразеологізмові *na hãk dostac kogo* ‘притягти когось на свій бік’, де *hãk* – ‘вудка’ [Sychta: II, б] «законсервовано» первісну внутрішню форму праслов’янського **ǫda* – особливий спис із зазубреним вістрям для биття риби (потім цю назву перенесли і на рибальський гачок). Назву виводять від давнішої **ǫkda* < **onk-da*, спорідненої з д.інд. *aṅkáḥ* ‘гачок’, лат. *uncus* ‘зігнутий, гачкуватий’, ст.цсл. *жкотъ* ‘гак’. Зводять також до іє. **uendh-/uondh-* ‘вити, гнути’ або до іє. **ang-/ank-* ‘гнути, гак’ із заміною **ang-* на **and-* (> **ond-*) [ЕСУМ: I, 437]. О. Войцева зазначає: «На форму реалії (зігнутий кінець) вказує етимон одного з найдавніших германських запозичень у польській мові – *hak* ‘металевий прут, закривлений на кінці, призначений для утримання або хапання’ < свн. *hãke(n)*), *hãken*, нім. *Haken* ‘крюк; різновид плуга; міра землі’. На ґрунті польської мови з другої половини ХІХ ст. назва звузила семантичний обсяг і почала вживатися як стрижневе слово в словосполученні *hak rybacki* ‘риболовний гак’ [12, с. 29]. До гачкових риболовних знарядь, які існують у слов’янських мовах, належить прототермін *węda* ‘гак, гачок’, ‘риболовне

знаряддя, частиною якого є гачок; вудка; перемет **або мала сітка**’ (XIII ст.), *wędka* ‘риболовне знаряддя’ (XV ст.) < псл. *ǫda ‘спис для биття риби із зазубреним вістря; риболовний гачок’, *ǫ + d – ā ‘принада’, ‘гачок з принадою’. Оскільки праслов’янський етимон девербатива *wędzidło* < псл. *ǫdi(d)ю, *ǫditi позначав ‘**черпати, загачувати**’, первинне значення *ǫda – ‘гак’, К. Мошинський висунув гіпотезу, що *ǫda походить від *onkda, корінь *onk- / *ank- ‘гнути, зігнутий; гак’, дінд. aínkáh ‘гачок’, двн. angul, нвн. *Angel* ‘вудка’» (грубий шрифт *P. M.*) [12, с. 33].

Порівняймо зі значенням риболовецького терміна *гак* в українському художньому дискурсі першої половини ХХ століття: «...осетра ще ловлять на здоровенний *гак*, що закидається в морі, а зверху його плаває цілий невеличкий буй. Ідучи нерестувати в солодкій воді (осетер додержується тієї думки, що нерестувати краще в солодкій воді) і нишпорячи круглим своїм ротом по дну, осетер натрапляє на смачний шматок і повисає на гакові» [30, с. 29-30].

Для лексикологічних досліджень, особливо для порівняльних, в аспекті семантичних трансформацій важливо розглядати лексеми в синтагматичному оточенні, що вможливить глибше розуміння причин значеннево-сміслового розвитку. Наприклад: кашубське *oběcować rěbë v moři* ‘o obietnicy rzuconej na wiatr, nierowaźnej’ [Sychta: III, 284], українське *Ото-то и горе, що риба в морі* (тематична група «Сила в чому») [Номис: №7360], *Гуляє, як риба в морі* (тематична група «Щасливий») [Номис: №1630].

Якщо основа порівняння втрачає своє символічне значення, компаративема семантично деформується. Ілюструє цей процес західнополіське стійке порівняння *гуляю як риба по Дунаю* ‘про жінку легкої поведінки’ [СлМац: 384]. Забуття культурно-національного контексту цілісного складника *риба по Дунаю* спричинило перенесення основного семантичного навантаження на метафоричне значення дієслова *гуляти* – ‘бути в близьких любовних стосунках з ким-небудь’ (з ремаркою *розмовне*) [СУМ-11: II, 191]. Мотиваційна

основа метафоричного стійкого вислову пов'язана тут з мотиваційними основами іхтіонімів, внутрішня форма яких – час, коли риба певного виду йде на нерест. «Утворені за цим номінаційним принципом назви склали важливу частину іхтіологічної, риболовецької та рибницької термінологій» [48, с. 221].

Більшу частину суфіксальних похідників на позначення риби, що нереститься в певний часовий період, утворено від назв релігійних свят, які збігалися (збігаються) із часом нересту, про що дізнаємося з етнографічних праць: наприклад, ляща залежно від його зимового чи весняного нерестування називають «микольник» і «юровик» [69, с. 200], оскільки *микольник* нереститься в грудні (коли святкують День святого Миколая), а *юровик* – у травні (6 травня вшановують святого Юрія, за язичницьких часів – Ярила).

Слід зазначити, що в українських говірках у творенні іхтіонімів за часовими прикметами нересту метонімічну прив'язку до язичницького чи християнського календарів здебільшого опускають: херсон. *мартюк* (Спочатку треться дрібна щука «мартюк» – переважно наприкінці лютого або на початку березня) [62], закарп. *мартянка* 'підуст, який нереститься в березні' [8, с. 60], сх.слоб. *апрéлька* 'щука, яка нереститься у квітні' (с. Новорозсош Новопокровськ. р-ну Луган. обл.) [КА].

У сатиричному оповіданні В. Дрозда «Секс словниковий» герой твору (письменник) ніяк не міг пригадати «стиднеє слово», «яке до непутньої жінки ліпиться», ужите колись однією з мешканок села. Письменник відзначає, що це слово було «точне, образне і благозвучне», і жалкує, що він «того несподіваного, не внесеного у словники слова не записав одразу, воно опустилося на денце художньої пам'яті, ятрило <...>, але – ніяк не спливало» [21, с. 247, с. 248]. Відкинувши численні пропозиції сусідок, які взяли було допомагати згадати потрібне слово («підстелюшка», «курвища», «лярва»...), зрештою письменник знов почув бажане слово з вуст тієї таки мешканки – «*трав'янка*», коли вона спересердя знов вилаяла сільську повію, що приходила

до її чоловіка та взяла за це кроля, якого все одно не зможе прогодувати, бо ж «увесь беріг витовкла, випрасувала худими ребрами своїми, трав'янка погана!» [Там само: 248, 249, 251].

Оскільки *трав'янкою* «українські рибалки називають *жваву й спиртну* щуку із зеленим відливом луски» [48, с. 306], яку вони протиставляють тьмяній малорухливій донній щуці, та враховуючи діалектні назви риб за характерною прикметою нересту: *мартюк* («Сначала трется мелкая щука «Мартюк» – нередко в конце февраля или начале марта») [62], *мартянка* («Очень характерно для подуствы, что ея икрометаніе протекает в нѣскольких періодах. Первый из них приходится на март мѣсяц, почему этих рыб (самых крупных) называют – “мартянками”») [8, с. 60], а ще порівнюючи наведені назви із кашубським найменуванням розпусної жінки *m'arcòvka* ('kobieta rozpustna') – очевидним похідником від дієслова *marcovac* 'виявляти бажання задовольнити статевий потяг' (про котів) [Syhta: III, 48], яке в семантичному вимірі корелює з евфемістичним висловом *вести мартівське життя* 'зраджувати в подружньому житті' [46, с. 162], вияскравлюється **мотивувальний чинник постання цих усупільнених метафоричних найменувань: травень (март)** – той місяць, коли починається активне парування тварин і нерестування риб (коли після зими все живе починає «виявляти статевий потяг»).

Отже, крізь призму етнолінгвістики досліджувати українсько-кашубські рибальські лексичні паралелі допоможе передовсім синтагматичне оточення досліджуваних лексем та їхній «етнокультурологічний» дискурс.

Саме в синтагмі слово «трансформується в мовленнєву одиницю, яка відображає конкретний фрагмент ситуації» [77, с. 109]. А з огляду на те, що рибальство (поряд із мисливством і збиральництвом) – один із найдавніших способів життєзабезпечення й відповідно етнокультурного осмислення (метафоризації) процесу ловлення риби, кількість ситуативних смислів деяких рибальських назв безмежний.

2.2. Рибальська фразеологія українсько-кашубського мовного просторі крізь призму етнолінгвістики

Поряд із незгасною увагою мовознавців до смислової природи праслов'янської лексики (відповідно й лексики гіпотетичної балто-слов'янської прамови) важливим і складним завданням сучасної лінгвістики постає реконструювання праслов'янської (resp. прабалто-слов'янської) фразеології.

На матеріалі української і кашубської мов окреслимо виразні мотивувальні чинники постання образних висловів сфери рибальства в балтійсько-чорноморському мовному просторі. Під «мотивувальним чинником» розуміємо визначальну із комплексу усвідомлювальних ознак реалії сутність, що спричинює утворення стійкого вислову.

В аспекті згадуваного «синтагматичного оточення лексеми» привертають увагу двопланові образні значення стійкої словосполуки *ловити рибу*, враховуючи можливість синонімії дієслівного складника й варіантність його видових форм (недоконаний/доконаний вид), варіантність іменникового складника (родова та видові назви риб чи інших водних тварин), а також додаткові, означальні, обставинні «уточнення-розширення» синтагми, важливі для семантичної деталізації.

Наприклад, обставинний складник *v žabińcu* у складі кашубського фразеологізму *łowic rēbē v žabińcu* (*žabińc* – став, повний жаб) [Sychta V: 265] формує значення 'даремно ся трудити' і певним чином корелює із компонентом *жаба* в складі українських паремій *Летів крук, – щоб наловили жаб та гадюк* (жартують, як стрінуть, що ідуть риби ловить), *Пошли дурня по раки, а він жаб налана* [Номис: №10440, №6577], *Дід твоїй – друга: піймав жабу, та й каже – риба* [Номис: №6310].

Попри те, що в слов'янських і балтійських мовах є чимало точних фразеологічних відповідників, як, наприклад, українське *В мутні воді рибу*

ловить [Номис: №3110] = кашубське *V mątné voze rěbë łóvic* [Sychta III: 63], литовське *Drumstame vandeny žuvys gaudomos* [76, с. 115] тощо, структурно-семантична тотожність не завжди є свідченням давнього (дописемного) походження образного вислову в того чи того етносу. А оскільки хронологічні межі балто-слов'янської мовної «розвиткової спільності» вчені окреслюють приблизно між 1500 та 500 рр. до н. е. [53, с. 15], спільність мотиваційних чинників у постанні фразеології балтійсько-чорноморського мовного простору в широкому її розумінні (включно з приказками, прислів'ями «і таким іншим» за М. Номисом), безумовно, слід шукати у фольклорі.

Так, відомий у загальнослов'янському просторі образ *риби в каламутній воді*, «фразеологізований» у висловах *V mątné voze rěbë łóvic = В мутній воді рибу ловить = Лавіць рибу у каламутнай (мутнай) вадзе* тощо [14, с. 58], відбився й у рядках української народної пісні: *Межи двома берегами вода каламутна, / Межи двома берегами рибка баламутна. / Пане-брате, пане брате, будемо ся бити, / Бо білявка кого схоче, то буде любити...* [41, с. 108]. Засадничу неподільність цього образу засвідчує і праслов'янський архетип **mṛṭьnica/*mṛtenica*, якого сягає болгарський діалектизм *мътніць* ‘мутна вода; риба в мутній воді’ [ЭССЯ: XX, 149]. Серед різних способів мотивації цього фразеологізму дослідники пропонують такий: прототип вислову – давньогрецький зворот «ловити вугрів», оснований на тому, що вугрів можна спіймати лише в мутній воді [СРФ: 509]. Тому можна припустити, що фразеологізми цього універсального образу просто вперше зафіксувала давньогрецька література, а в усному мовленні багатьох етносів вони функціювали й раніше, передаючи первісний спосіб ловлення риби нашими пращурами.

Порівняймо також зумовлене синтагматичним оточенням семантичне розмаїття словосполучки *ловити рибу* в сакральному дискурсі, зокрема на

прикладі барокової проповіді Іоанікія Галятовського «Ключь разумѣніа» (1659 р.):

- староукраїнську сакральну метафоризацію в контексті християнського віровчення: «Море значи(т) свѣтъ; **рыба** значи(т) людѣй; удица значи(т) слово бжїє, которы(м) мѣль Петръ людѣй на свѣтъ любїти и до нѣа провадити ...» (с. 199) + алегоричний образ рибальського знаряддя: «...сѣти мѣданыи значать слово бжос, которымъ учитель црѣковныи людѣй на свѣтъ **лѡватъ** и до нѣа провадатъ» [Ключь разумѣніа: 68];
- фразеологічну евфемізацію: «Также злѡдѣй сповѣдалса и не казалъ, же кона укравъ, але мѡвилъ: **ѡкуна уловїлемъ**» (своєрідна рекомендація священникам для проведення сповіді) [Ключь разумѣніа: 386];

Лікарсько-господарські порадики XVIII ст. засвідчують тяглість в українській і, очевидно, у білоруській мовах фразеологічного евфемізму: «то(т) дефектъ звича(й)ный, то ε(ст) **риби в(ъ) ло(ж)ку лови(т)**, що походить из звичаю, и(ж) вста(т) не хоче, кгда потреба припаде, в томъ заснувши, со(н) глубокий, пуцають по(д) себѣ» [Лікар. та госп. порад. XVIII: 70] – *рыбу (рыби) ловїти / наловїти* (жартівливо) ‘мочитися уві сні (про дитину)’ [СлКір: 91], *лавїць рыбу* ‘выдзяляць мачу; мачыцца’; *налавїць рыбы* ‘абмачыцца, спуsciць пад сябе мачу’ [14, с. 58].

У слов’янському метафоричному просторі багатозначність фразеологічного евфемізму «модельної» словосполуки *ловити рыбу* майже безмежна, наприклад, фразеосемантичні варіанти моделі (ФСВМ): кашубський *łowic rēbē*, український *ловити [носом] окунів (окуні, окунців)* [СФУМ: 352], білоруський *вудзіць (лавїць) акунёў (рыбу)* [14, с. 58] тощо – ФСВМ-1 ‘**дрімати (куняти, схиливши голову вниз)**’, кашубський *łowic rēbē* ФСВМ-2 ‘**злягатися**’ [Sychta III: 26]; український ФСВМ-3 *підтягнути окуня* ‘**нічого не впіймати**’ (яку укладачі «Словника українських говорів Одещини» позначили як синонімну до ФО *облизать макогѡна* [СУГО: 155]; тут передовсім зважаємо на каламбурне

(хибно спільнокореневе) зближення загальноновживаного іхтіоніма *окунь* із загальноновживаним розмовним дієсловом *куня́ти* ‘перебувати в сонливому стані’); український (південнокиївські говірки) ФСВМ-4 *Ловили, ловили, та й піймали сома ‘не пішла справа’* [Номис: №1820] (становлення семантики стійкого вислову, очевидно, відбулося завдяки звукоподібності лексем *сом* і *сон*, на що опосередковано вказують слова *сом’як*, *сонм’як* ‘сплюх’, *сомнячий* ‘сонний, заспаний’ [ЕСУМ: V, 351]); український (слобожанський каламбурний) ФСВМ-5 *Ловили рибаки рибу, а вловили ра́ка; і цілий день шукали, де в нього ср*ка ‘марнування часу внаслідок невмілих дій’* [КА] (відзначимо: мотиваційна основа цього римованого рибальського каламбуру полягає не в каламбурній багатозначності слова, а в каламбурній співзвучності слів. У загальноукраїнському просторі саркастичних висловлювань ця рибальська приповідка корелює з «нерибальською» покутською (Коломийщина) *Бум, дзінь, вісіле, зарізали ра́ка: кому хвіст, голова – молодому ср*ка* ‘саркастично про весілля’ [НМК: 25]).

О. Селіванова, ураховуючи безперечну вартість синтаксичного чинника в досліджуванні внутрішньої форми фразеологізмів, наголошує на тому, що «процеси фразеологічного семіозису не обмежуються ним, тому важливо зосередитися на ролі різних психологічних механізмів у стереотипізації внутрішньої форми фразем, зокрема почуттів, відчуттів, образів, асоціативної аналогізації тощо» [64, с. 15]. У романі Є. Гуцала «Позичений чоловік» одна із персонажів твору – Дармограїха – характеризує недоречний одяг Хоми Прищепи приказкою *сидить дурень під кручею і ловить раки онучею* (ФСВМ-6) в контексті інших ФО зі значенням безглуздої дії: «припасувати лутку до дверей», «з хвоста хомута надівати», «кобилі пришивати хвоста, хоч у неї і свій довгий», «у криницю воду лити, коли вона і так повна» [18, с. 58-59]. Порівняймо з кашубським стійким образним висловом-сентенцією *Ві́нска риб не*

цупо́ві (*би́ска* – ‘який відстає в розумовому розвитку; недолугий’) [Sychta I: 40].

Спостереження за невмілими діями рибалки відображено у ФО *lovíc rěbě v žábínci* ‘даремно ся трудити’ (ФСВМ-7) [Sychta V: 265], *ловити рибу перед саком* ‘робити безглузді дії’ (ФСВМ-8) [ВиргПил: 39], *ловіть рибу боронію* ‘робити що-небудь невміло, за допомогою засобів, які для цього не придатні’ (ФСВМ-9), *ловіть на мертвий якір* ‘ловити рибу, не маючи відповідного знаряддя’ (ФСВМ-10) [ФСГНН: 74].

О. Селіванова, аналізуючи зумовленість вибору зв’язків складників концепту як відповідника значення і структури знань про позначуване в етносвідомості, висновує: «або усвідомленням об’єктивних ознак позначуваного, або їхнім асоціативно-образним, оцінним, парадоксальним сприйняттям номінаторами» [64, с. 17-18]. На нашу думку, ці два типи сприйняття можуть бути пов’язані один з одним: наприклад, ФО *дзеркального (зеркального) корона вловити ‘стати лисим’* (ФСВМ-11) [СлУжч: 176] мотивований як об’єктивною ознакою (блискучим і з невеликою кількістю луски тілом у риби цієї породи), так і асоціативним зв’язком (блискучий риб’ячий бік і блискуча лисина, мало луски і небагато волосся). Значущим складником, що утворює значення цієї фраземи, є прикметник *дзеркальний*.

У лемківському фольклорі виразно виступає архетипний символ *рибка*, в основі якого порівняння молодої дівчини з рибою. Евфемізм *імити дівку* (= *імити рибу*; ФСВМ-12) бачимо в загадці *Такá дьівка, што зажену́т ейі до хьїжи. та не мож ейі іміти (ры́ба, зайдé у ломуля, у рўща, та не мож ейі пак іміти)* [СлВерх: 159].

В аспекті досліджуваної синтагматики відзначаємо образ *щукки-«розлучниці»* в ареальних різновидах української народної пісні: «*Ой, вы рыболо́вци, / Раздóбри молóдци! / Вы закіньте сі́тку; / Чéрезь б́істру рі́чку / Та вт́ійматы дóлю / Пáрню молóдóму. / Не вп́іймáлы дóли, / Та вп́іймáлы щу́ку*

/ *Парню на разлўку*» [22, с. 159]; «*Ой ви, риболовці, роздобрі молодці, / Закидайте теню по синьому морю / Та й піймайте долю хлопцю молодому. / Закинули теню – не впіймали долю, а **впіймали щуку** (ФСВМ-13). / *Щука-риба грає, на дно поринає. / Молодому хлопцю доленьки немає*» (записано в с. Дем'янівка Котелевського р-ну Полтавської обл.) [Відлуння лісу: 110].*

Наведений матеріал підводить до висновку, що досліджування синтагми (з)ловити/піймати рибу (враховуючи видові назви риби й додаткові «уточнювальні» складники синтагми) в метафоричному просторі слов'янських мов видається актуальним завданням сучасної лінгвістики. А прогнозована широка палітра образних значень визначеної синтагми в етно- і соціокультурному дискурсах слов'ян спонукатиме дослідників встановлювати внутрішню форму кожного фразеологізованого (фольклорного, книжного, просторічного, професійно-жаргонного, арготичного тощо) вислову.

Визначальним же в семантичних моделях є **ОБРАЗ-МОТИВ**, вербалізований (лінгвалізований) в численних різноструктурних мовних одиницях, які не вкладаються в узагальнену граматичну (синтаксичну) «формулу». Порівняймо: «розгорнута» кашубська мовна одиниця *Rěbãk i měva sř sobě krevni* (*měva* – чайка; буквально: *Рибалка і чайка є «кровними» родичами*) [Sychta III: 80] і українська діалектна лексема *рибáлка* 'чайка': *Пливуть собі [козаки] та співають; Рибалка літає...* (Тарас Шевченко) [СУМ-11: VIII, 527]. Або кашубське *gněbac / kněbac* 'дотикатися вудки' > метафорично (усуспільнено-образно) 'дрімати поза звиклою порою сну' [Sychta I: 329] = *lovíc rěbě* [Sychta III: 26] = українське *окуні (окунів) ловити* [СлЖайв: 416].

Наприклад, у річищі вчення О. Потебні про «згущення думки» (зведення різноманітних явищ до порівняно невеликої кількості знаків чи образів) згаданий вище кашубський фразеологізм *lovíc rěbě v žábínsci* 'даремно ся трудити' з українськими складниками паремій «*щоб наловили жаб та гадюк*»,

«*a він жаб налана*», «*піймав жабу, та й каже – риба*» вповноважує до виокремлення в українсько-кашубському мовному континуумі семантичної моделі «Ловити земноводних або плазунів, які символізують ще з дохристиянських міфологічних уявлень разом із рибами нижню частину (коріння) Світового дерева = робити марну справу».

Особливу увагу привертає полісемантичність рибальської фразеології українсько-кашубського мовного простору. Наприклад, кашубська ФО *łowić rěbë* (= укр. *окуні (окунів) ловити* [СлЖайв: 416]), крім значення ‘дрімати’, має ще значення ‘злягатися’ («*Xtos jich spotkãł v rové, jak rěbë łovilë*») [Sychta III: 26]. В українській мові мотив «ловлення риби = злягання» простежуємо в сороміцькій пісні: «*Захотіла молодиця / У середу рибки, / Заставила ятірі / Серед п**ди на дірі*» [УСП: 106], порівняймо ще метафорично про наслідок процесу «ловлення риби» у східностепових говірках української мови: *уніймати рибу ‘завагітніти’* [СЛУжч: 422].

Ще одну виразну семантичну модель «Завчасно втішатися із прогнозованого улову риби = неправильно оцінювати реальний стан речей» наповнюють такі «українсько-кашубські» паремії: *Sńeje są ostatni, što mã ribki y matńi* [Sychta III: 63], *Наперед невода рибою не хвались* = Не кажи гоц, доки не перескочиш [Номис: №2600], *у куль (гузірь) дивіться* ‘зважати на реальні можливості’ («*Ти сначала ў кул’ подивіс’, а тод’і хвãстай*») [СлСаг: 108].

В українсько-кашубському мовному просторі привертають увагу також різноструктурні образні вислови, в основу яких покладено образ «представника» потойбічного світу, який потрапив до риболовецького знаряддя й борсається в ньому: кашуб. *Skakac jak djãbel w pozarté sęcë* [Sychta I, 211], укр. *Души, як чорта в верші!* ‘бицьця’, *Забравсь, як чорт у вершу* = Завв’яз, як собака в тину; Кублиця, наче курка на яйцях [Номис: №3940, №13780]. Для розуміння фразеологізмів із двореченневою структурою «прохання – відповідь» «*Пусти, я чорт!*» – «*Дарма, що чорт: ззідять добрі люде з хлібом*» ‘Який

швидкий!» М. Симонов у дужках дає покликання на етнокультурний контекст вислову: «**а воно, гаспид, у вершу влізло**» (грубий шрифт Р. М.) [Номис: №5170].

Б. Сихта на матеріалі кашубських «на тлі народної культури» наводить надзвичайно важливий для етнолінгвістичних досліджень стійкий вислів рибалок з півострова Хель (Хельської Коси), які поверталися додому без уловленої риби (з порожніми сітками): **Čårni bok vláz nóm v jadra** (čårni bok – ‘zły duch’) ‘mawiają rybacy na Helu wracając z pustymi sieciami z połowu’ [Sychta I, 150], тобто «Чорний **bok** вліз в наші сіті (до матні)». Порівняймо з українським **Улізла баба у нерет: ні назад, ні наперед** ‘клопіт’ [Номис: №10080] та значення лексеми **ба́ба** в етнокультурному просторі українців: **лісова баба** ‘дружина лісовика’, **ба́нна баба** ‘дух лазні’, **залізна баба** ‘дух, що живе в кукурудзі’, **жітня баба** ‘польовий дух’ тощо; а також зважимо на те, що «в народі сварливу, підступну, язикату, злу жінку (незалежно від віку) часто порівнюють з **чортом** (дідьком, бісом), взагалі з **нечистою силою**»: «Чорт і баба – одна рада», «То така баба, що й дідька не треба», «Де **диявол** нічого не вдіє, там бабу пошле», «Баба з чортом, як пес з хортом» – **баби** («вчені» відьми) «вважалися **найактивнішими у здійсненні шкідливих вчинків**»... (грубий шрифт Р. М.) [СлЖайв: 20, 92].

За міфологічними та релігійними уявленнями українців, **дух** – «добра чи зла **надприродна істота, що бере участь у житті природи і людини**» [СлЖайв: 208], а **чорт** «водиться нібито по безлюдних нечистих місцях (прірвах, проваллях, ровах, **безоднях**, на перехрестях доріг, **в очереті**, бур’янах, в бузині, в порожніх хатах, пустках, руїнах, млинах, у **болоті**, лісі, особливо в пущі)», але «улюблене місце – комин і **болото**, тому кажуть: «Аби болото, а чорт знайдеться»; «важлива властивість чорта – **здатність прибирати найрізноманітнішого вигляду: людей, звірів, предметів**» (грубий шрифт Р. М.) [СлЖайв: 643].

В аспекті семантичного «сценарію», коли надприродна (або «якось інакша»!) істота лізе в риболовне знаряддя привертає увагу й образ **цигана**: *Циган забравсь до хліва коней красти, коли біжать хлопці, горобців ловить; Циган у в'ятір, та як побачили ёго, ото й каже: «се ж то тут холодно, а як же там!»* (покликання на Дмитра Даниловича Стороженка) [Номис: №13430].

У представлених фразеологізмах (пареміях) варіантні ряди образних конкретизаторів (*w rozarté sęcě – в верші (у вершу) – v jadra – у нерет – у в'ятір*) і образних визначників (*djåbel – чорт – гаспид – ěarni bõk – баба – циган*) засвідчують наявність в українсько-кашубському мовному просторі структурно-семантичної моделі «Потойбічник (або особа, наділена в уявленні етносу демонічними якостями) + дієслово на позначення проникнення з подальшим хаотичним рухом + у + назва риболовецького знаряддя = потрапити в халепу; борсатися в безвиході». На відміну від семантичної фразеологічної моделі, структурно-семантична модель має чіткіше «граматичне» оформлення, яке відкриває мовознавцям шлях до реконструювання праслов'янської (прабалто-слов'янської) фразеології.

Відзначимо, що в наведених прикладах метафоричне перенесення об'єкта риболовецького промислу відбувається в межах усупільненої образно-семантичної моделі «відрізняється від звичайного» (у нашому випадку – невеликим розміром). Під *усупільненою образно-семантичною моделлю* розуміємо значущий в етнокультурному вимірі семантичний конструкт певного тематично-образного змісту, репрезентований низкою різноструктурних мовних одиниць. Така модель властива не лише рибальській сфері. Якщо дощить, коли світить сонце, кажуть *циганський дощ*. Відомий фразеолог В. Ужченко відзначав: вислови на взірць *курячий дощ, заячий дощ* засвідчують «незвичність, певні відхилення від норми». Учений також кваліфікує вислів *сліпий дощ* (синонім до *циганський дощ* – Р.М.) як стародавній, який асоціюють із різними реаліями: багато світла, зблиски, сіяння

[71, с. 56-57]. Ці дві риси – незвичність реалії та її блиск, можливо, лягли в основу стійкої словосполуки *циганська риба* на позначення карася золотистого, який «відрізняється від звичайного карася високим і коротким тілом» і забарвлення його «мідно-руде або червонувато-золотисте, плавці червоні» [Турянин 1982]. Згадаймо тут архетипне *блискуча риба* («жива мідь») [27, с. 13]. За моделлю «відрізняється від звичайного» утворено також стійкі вислови *тепло як циганові під ятером* ‘хтось змерз’ [СлДобр: 121], *нагрівся як циган в неретку* ‘те саме’ [ЮрчІвч: 159], де зовні чимось схоже на хату рибальське знаряддя аж ніяк не рятує від холоду й вітру.

Проте є й інша модель перенесення образу цигана – «відрізняється передбачливістю й хитрістю». Чорноморські рибалки *бичка-кругляка* (*Neogobius melanostomus*) називають *циганом* і добре знають, що він лише випадково може потрапити на гачок [23, с. 140-141]. Об’єктом метафоричного перенесення за цією ж таки моделлю став і *лин озерний* (*Tinca tinca* L.), якого на Закарпатті і місцями на Буковині називають *циганською рибою* [Фауна України 1981: 265]. Внутрішня форма цієї словосполуки прояснюється, якщо розглядати образ лина на тлі паремій: *Лин вилинає, а карася очешуть* ‘хитра людина завжди уникне небезпеки’ [Номис: №1300], *ходить як лин по дну* ‘поводиться тихо, не привертає до себе уваги’ [ЮрчІвч: 82] тощо. З етнонімом *циган* пов’язані перифраз *циганська риба* ‘лин’ і назва *циганька* ‘те саме’, мотивовані, очевидно, кольором шкіри й луски цієї риби: лин – темніший від інших риб, як і цигани смаглявіші від українців [36, с. 374].

Цікавим щодо внутрішньої форми є фразеологізм із мовлення рибалок Нижньої Наддніпряни *пійма́ть цигáнку* ‘нічого не піймати’ [ФСГНН: 106]. Узявши до уваги потенційні семи професіоналізму *циганка* ‘дрібна’, ‘неїстівна’, або ж ‘передбачлива й хитра’, припускаємо, що цей фразеологізм могли утворити як за моделями ‘відрізняється від звичайного маленьким розміром’,

‘відрізняється від звичайного поганими смаковими якостями’, так і за моделлю ‘відрізняється від звичайного передбачливістю й хитрістю’.

Отже, в умовах сьогодення видається актуальним пошук рибальських фразеологічних паралелей в українсько-кашубському мовному просторі, що, безперечно, удокладнить дані про історичний взаємозв’язок між слов’янськими та балтійськими мовами, а також засвідчить багату українську й кашубську «спадщину» прабалто-слов’янського риболовецького лексикону в його номінативно-фаховому й метафорично усупільненому аспектах.

2.3. Українсько-кашубські рибальські словотвірні паралелі

Словотвір (дериватологія) засвідчує тісний зв’язок із когнітологією та ономасіологією, оскільки складний процес постання похідного слова відбиває насамперед пізнавальні процеси людської діяльності: твірне слово містить «ядрову» семантику, неоднаково реалізовану в дериватах: «звернення до когнітивно-ономасіологічних здобутків дає можливість усвідомити функціонально-сміслові зв’язки між базовою основою, різноманітними блоками похідних та реаліями зовнішнього світу, оскільки базама виступає своєрідним фіксатором явищ та предметів позамовної дійсності» [57, с. 97].

Порівняймо спільнокореневі назви: кашубські *lapovisko* ‘місце, де ловлять рибу на вудку’ [Sychta: III, 9], *stapic* ‘ловити рибу за допомогою сіті заставної, яку називають *stap*’ [Sychta: V, 80] і українську (буковинську) *lanávka* ‘ловлення риби руками’ [СБГ: 252]. Ці назви унаочнюють той факт, що саме умови проживання відіграють вирішальну роль у постанні специфічної лексики окремих етнічних груп. Так, у споконвічних рибалок кашубів виокремлюється чимало локаційних назв (назв місця риболовного промислу), мотивованих назвою риболовецького знаряддя (включно з рукою, «лапою»), наприклад: *bodarńa* ‘місце, на якому ловлять рибу остенем’ (*Xto bodarńi ěe znaje, rib sąn ěe*

naje [Sychna: I, 50], що можна перекласти як «Хто бодарні не знає, риби не має (не має)»).

В українській мові назви ручного риболовлення з коренем *лап-* побутують лише в говорах карпатської і галицько-буковинської груп діалектів. До того ж, як засвідчує «Атлас української мови», лексему *лапати* 'ловити' зафіксовано вздовж гірських річок Карпат спорадично, а вздовж Західного Бугу, **особливістю гідроландшафту якого є велика кількість закрутів і заболочених місць (що сприяє ловленню риби руками)** – регулярно, так само, як у тих місцевостях Наддністрянщини, де Дністер виходить на рівнину і швидкість течії падає, що також полегшує ловлення риби руками [АУМ: II, карта № 382]. Уживаність назви *лапати* в галицько-буковинських говірках підтверджують зафіксовані І. Франком паремії, у яких назва ручного риболовлення виступає із фразеологічно зв'язаним лексичним значенням: *на то мутит воду, аби рибу лапати* (на те інтригує, аби чимось обловитися) [ГРНП 1908: 419], *перед неводом риби не лапают* (рибацьке правило ловити рибу аж у неводі) [Там само: 440]. Відзначимо, що в складі другої паремії слово *лапати* позначає вже не процес ручного риболовлення без допоміжних предметів, а допоміжну дію під час ловлення неводом – вибирання риби з рибальської снасті. Проте вживання слова, хоч і у звуженому значенні, лише засвідчує стійкість назви в її історичній тягlostі. Ізогласа лексеми *лапати* продовжується в лемківських говірках у фонетичному варіанті *лапатися* [*вапати с"а*] 'ловитися (про рибу, звіра)': *Рыба добри вапат с"а ково млина* [СлТурч: 160]. У буковинських говірках субстантивно представляє процес ручного риболовлення назва *лапавка* 'ловлення риби руками': «*Вчара з дідом ходіли на лапавку і наловіли сілу риби*» [СБГ: 252]. А з огляду на те, що абстрактна лексика відображає найвищий рівень мисленнєвого розвитку, віддієслівний іменник з коренем *лап-* на позначення загальної процесуальності

(опредметненої дії) засвідчує історичну тяглисть назви ручного риболовлення *лапати*.

Паремія *Пошли дурня по раки, а він жаб налапа* з локалізацією «Бердичев» [Номис: №6577] засвідчує вживання слова *налапати* на позначення процесу ловлення руками раків (додаткового об'єкта рибальського промислу) у волинському говорі. Укладачі академічного «Словника української мови» (1970–1980) лексему *налапати* із тим само значенням ‘наловити раків’ ілюструють ще й прикладом з повісті «Старосвітські батюшки та матушки» І. Нечуя-Левицького: «*Наймити швиденько побігли й налапали під камінням п'ять раків*» [СУМ-11: V, 115], що опосередковано, з огляду на біографію письменника, може свідчити про вживання слова в середньонаддніпрянському говорі.

На позначення не загального процесу ловлення риби руками, а лише допоміжної дії (як у вищенаведеній галицькій приповідці), назва *налапати* фігурує в мовленні рибалок Дніпровського-Бузького лиману на сторінках роману Ю. Голобородька «Великий лиман»: «– *Еге ж, мені та риболовля вчора теж пригадалася... Ну, а ниньки, слава Богу, налапали*» [15, с. 205]. Із ширшого контексту можна дізнатися, що йдеться про зимове рибалення з різноманітним рибальським приладдям.

У говірках південно-західного наріччя лексема *лапати* не вийшла з ужитку, не уналежнилась до архаїзмів чи історизмів; діалектизми *лапати* і *лапавка* виконують роль рибальських ареальних професіоналізмів, що засвідчують збереження прадавнього способу риболовлення та особливу його поширеність на Західному Побужжі й рівнинних місцевостях Наддністрянщини. Уживання лексеми *налапати* зі значенням ‘наловити риби, раків’ в інших говіркових континуумах свідчить, очевидно, про вияв широкозначності дієслівної назви, що виступає у формі доконаного виду на позначення вдалого результату будь-якої здобувацької діяльності. Інші «географічні й природно-

кліматичні умови проживання населення <...> як одне з важливих джерел формування діалектної лексики» [19, с. 5] Полісся, Наддніпрянщини, Степової України, Причорномор'я, Приазов'я зумовили те, що в говірках північного й південно-східного наріч лексема *лапати* не утворила власне рибальських словотвірних гнізд, не розвинула метафоричних значень [48, с. 163].

У традиційному порівняльному аспекті досліджування словотвірних типів в українсько-кашубського мовному просторі виокремлюємо такі структурні «зближення»:

I. Відіменниковий словотвірний тип назв ловлення риби різновидом рибальського знаряддя (метонімічно – його найголовнішою складовою частиною) на -увати (українське), -овас (кашубське): *блешня́* (лит. *blizge*) ‘блискача металева принада на рибальському гачку в вигляді рибки, комахи тощо’ [ЕСУМ: I, 207] > діал. (ср.ндпр.) *блешнюва́ти* ‘ловити рибу на блешню’ [СлЯворн: 39]; *нідса́к* ‘риболовна сітка, що має форму косоного мішка, на обручі з довгим держаком’ > *нідса́чувати* ‘ловити рибу, раків підсакою, підсаком’ [СУМ-11: VI, 496]; *břodník* ‘невід з багатьма поплавцями для ловлі риби під льодом в морі’ > *břodníkovac* ‘ловити рибу бродником’ [SEK: I, 155]; *žak* (пол. *żak*, ст.укр. *жакъ* ‘ятір’ [ЕСУМ: II, 185]) > *žakovac* ‘заставляти жакі, ловити рибу за допомогою жаків’ [Sychta: V, 267], *ńevod* > *ńevodovac* ‘łowić niewodem’ [Sychta: III, 251] (порівняймо: у нижньонаддніпрянських говірках засвідчено процесову назву *невідничить* ‘ловити рибу неводом’ (за Д. Яворницьким) [СлЧаб: II, 359], яка фіксує важливий еволюційний етап творення дієслівних рибальських термінів: не шляхом семантичної деривації (від загальноновживаних процесових назв на взірець *водити*, *волочити*, *підхвачувати* – способом, що, поза сумнівом, існував ще в спільнослов'янську добу), а суфіксацією назви рибальського знаряддя) [48, с. 74].

II. Відіменниковий (від назви різновиду рибальського знаряддя) словотвірний тип назв рибалки на **-ник** (українське), **-(ov)ńik** (кашубське) [*У дужках подаємо в історичному вимірі початок або продовження словотвірного ланцюжка! – P. M.]: (псл. *broditi ‘бродити’ > пол. *brodzić*, укр. *бродити* >) **broduz** ‘різновид жака на вугрів, якого рибалка заставляє, входячи в море’ > **broduzovńik** ‘рибалка, який заставляє жаки в морі’ [SEK: I, 146]; **ńevod** > **ńevodovńik** ‘rybak pracujący przy niewodzie’ [Sychta: III, 251]; (нім. *Zehse, Zeese, Zese* ‘різновид сіті’ >) **cěza** ‘річковий волок, яким ловлять камбалу й окуня’ > **cězńik** ‘рибалка, який ловить сіткою, що називається *cěza*’ (> *cězńictvo* 1. ‘рибалки, які ловлять такою сіткою’; 2. ‘полов риб за допомогою такої сітки’) [SEK: I, 198]; нж.ндстр. **гўра** ‘густа сітка для виловлювання дрібної риби’ (Й. Дзендзелівський) [ЕСУМ: I, 622] > **гўрник** ‘рибалка, який ловить рибу гурою’ [СлМоск: 26]; **ланташ** > **ланташник** ‘рибалка, який ловить рибу ланташом (рибальською сіттю з грубих ниток завдовжки приблизно 30 м і завширшки 10 м, яку тягнуть за собою з двох човнів)’ [СУГО: 115], **ńevid** > **ńevidnik** ‘той, хто ловить рибу неводом’ [СлКрим: 874].

III. Віддієслівний (від назви риболовецької дії) словотвірний тип назв рибалки на **-ар** (українське), **-ař** (кашубське): **махар** ‘старший над групою рибалок’ [СлАрк: I, 307] < *махати (руками)* (тобто керувати діями підлеглих); **mutkař** (злосливо) ‘рибалка’ (*To je mutkař, co rib ěe je*) < *m'utkovac* ‘łowić rybu wędką’ (ловити рибу вудкою; «мутячи воду» – P. M.) [Sychta: III, 145].

На відміну від «відіхтіонімних» і «відзнаряддєвих» назв рибалок на **-ар(ь)/-ař** (назва *rybarjъ, на думку багатьох істориків мови, має успадкований ще з праіндоєвропейської мови формант, який, спираючись на відому працю А. Мейє «Спільнослов'янська мова», «творив назви професій і занять, був запозичений у пізній праслов'янський період з латинської мови (*-ārius*) через посередництво германських мов (пор. гот. *-areis*, лит. *ořius*, гр. *αρις*) і поширився у зв'язку з наявністю в слов'янських мовах слів, що могли сприйматися як похідна основа

для таких запозичень (типу *mytarjъ, boukarjъ*)» [13, с. 121]), віддієслівний словотвірний тип із цим суфіксом не є продуктивним в українсько-кашубському мовному просторі.

У кашубському рибальському мовопросторі засвідчено ще віддієслівну назу з формантом *-ńik*: *grĕmlovńik* (жартівливо) ‘рибалка, особливо **вудкар**’ < *grĕmlovac sq* ‘ловити, **особливо на вудку**’ [Sychta: I, 360].

Упадає в око, що віддієслівні назви рибалок відзначені слабкою продуктивністю в українсько-кашубському мовному просторі, а в кашубській мові такі назви мають ще семантичні відтінки (конотації) жартівливості чи, навпаки, злостивості.

Отже, процеси утворення рибальських лексичних похідників відображають передовсім пізнавальні процеси діяльності етносу (і рибалок як важливої частини соціуму в історичному вимірі). Ядро семантика спільнослов’янського (балто-слов’янського) періоду становлення рибальського промислу по-різному реалізована в українських і кашубських дериватах. У кашубській мові впадають в око численні деривати на позначення різновидів рибальських локацій, що свідчить про історичну тяглість назв на позначення цих реалій в професійному мовленні кашубських рибалок. Семантичні відтінки (стилістичні конотації) значення назв рибалок у спільних і окремішніх словотвірних типах кашубської рибальської термінології також засвідчують вагомість рибальства в мовній і концептуальній картинах світу кашубів. Натомість в українському культурно-мовному просторі рибальства перевага дериватів відіменникового словотвірного типу назв ловлення риби різновидом рибальського знаряддя (метонімічно – його найголовнішою складовою частиною) на *-увати* засвідчує різноманіття мовно-культурних ареалів риболовецького промислу, які різняться в історичному й «ландшафтно-географічному» вимірах, що вможливорює бачення різних українських «субетнокультурних» рибальських ареалів на відміну від «більш компактного»

кашубського прибалтійського західнослов'янського мовно-культурного рибальського ареалу.

Висновки до розділу 2

У сучасній мовознавчій парадигмі актуалізується феномен мовного «освоєння світу» членами різних соціальних і професійних спільнот, для яких мовна картина світу так само національно-мовна, як і для всього етносу.

Проте важлива «конфігурація ідей, смислів» у внутрішній формі лексичних, фразеологічних (і навіть – у морфемах як складниках!) найменувань.

Визначальним у постанні лексичних і фразеологічних одиниць є ОБРАЗ-МОТИВ, який вербалізується (лінгвалізується, омовлюється) в численних різноструктурних мовних одиницях.

Тому в українсько-кашубському культурно-мовному просторі ми виокремили семантичні моделі: «Ловити земноводних або плазунів, які символізують ще з дохристиянських міфологічних уявлень разом із рибами нижню частину (коріння) Світового дерева = робити марну справу», «Завчасно втішатися із прогнозованого улову риби = неправильно оцінювати реальний стан речей», структурно-семантичну модель «Потойбічник (або особа, наділена в уявленні етносу демонічними якостями) + дієслово на позначення проникнення з подальшим хаотичним рухом + у + назва риболовецького знаряддя = потрапити в халепу; борсатися в безвиході», усупільнену (метафоризовану в загальномовному просторі) образно-семантичну модель «відрізняється від звичайного».

Відзначаємо полісемантичність ключової фразеосемантичної моделі (синтагми) українсько-кашубського культурно-мовного простору *(з)ловити рибу* з урахуванням видових назв риб та додатків, означень, обставин до складників синтагми:

- ‘даремно трудитися’;

- ‘мати вигоду з чого-небудь, користуючись із неясності обставин, чийось труднощів’;
- ‘навертати людей до християнства’;
- ‘вкрасти коня’;
- ‘мочитися уві сні’;
- ‘дрімати, схиливши голову вниз’;
- ‘нічого не впіймати’;
- ‘не пішла справа’;
- ‘злягатися’;
- ‘завагітніти
- стати лисим’;
- ‘марнувати час’;
- ‘робити безглузді (як для рибалки) дії’;
- ‘вправно діяти’;
- ‘робити що-небудь невміло, за допомогою засобів, які для цього не придатні’;
- ‘знайти призначену долею дівчину’;
- розлучити парубка з нареченою тощо.

На словотвірному рівні лексичні похідники відображають передовсім пізнавальні процеси рибалок як важливої частини соціуму. У кашубській мові перевага дериватів на позначення різновидів рибальських локацій свідчить про історичну тяглість назв на позначення цих реалій. Вагомість рибальства в мовній і концептуальній картинах світу кашубів засвідчують семантичні відтінки (стилістичні конотації) значення назв рибалок у спільних і окремих словотвірних типах кашубської рибальської термінології. В українському культурно-мовному просторі рибальства переважають деривати відіменникового словотвірного типу назв ловлення риби різновидом рибальського знаряддя (метонімічно – його найголовнішою складовою

частиною) на *-увати* як відображення різноманіття мовно-культурних ареалів риболовецького промислу в історичному й «ландшафтно-географічному» вимірах.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Українсько-кашубські мовні паралелі надзвичайно важливі для досліджування історії формування слов'янських мов, так само, як важливі порівняльні досліджування українських і кашубських терміносистем, особливо тих, що відображають етапи становлення найдавніших форм людського господарювання (життєзабезпечення), до якого належить рибальство.

Саме *слов'янський* культурно-мовний рибальський простір, як свідчать дані лінгвістики й археології, на території узбережжя Балтійського моря почав формуватися не пізніше VI ст. (коли, очевидно, венедські племена з регіону середньої течії Одера вийшли до Балтики), а на території причорноморських степів, очевидно, ще раніше – у період великого переселення народів (IV–VI ст.).

У найдавніших слов'янських писемних пам'ятках важливо також бачити *продуктивну метафоризацію* рибальської термінології, що є яскравим свідченням вагомості рибальського промислу в слов'янському культурно-мовному просторі, подібність і відмінність *семантичної еволюції* назв, пов'язаної з неоднаковими культурно-історичними, природно-ландшафтними та іншими чинниками.

Для українців і кашубів рибальська культура була і є вагомим складником культури національної, потужним чинником творення професійно-фахового і загальнонародного шару лексики і фразеології.

В аспекті історії мови встановлення українсько-кашубських лексико-семантичних, фразеосемантичних і словотвірних паралелей і розбіжностей має

важливе значення для поглиблення розуміння балто-слов'янських мовних контактів.

На сучасному етапі в досліджуванні національно-мовних картин світу на першому плані – особливе його бачення й відповідно вербалізація (лінгвалізація) представниками різних професійно-соціальних спільнот, конфігурація вміщених у значенні рідного слова ідей.

Широкозначність (так би мовити «семантична варіантність») деяких рибальських лексем українсько-кашубського культурно-мовного простору, як і певна відмінність самих реалій, засвідчує етноспецифічність окремих фрагментів «рибальського досвіду» українців і кашубів, «множинність бачень» схожих речей, а також визначальність функційного аспекту «входження» предметів (знарядь, засобів) у життєдіяльність спільноти, прийомів оперування речами.

Для розуміння причин лексико-семантичних подібностей і розбіжностей ми досліджували рибальські лексеми в їх синтагматичному оточенні в полідискурсивному вимірі (на матеріалі фахової літератури, етнографічних праць, художніх творів тощо). Так, суфіксальні похідники на позначення риби, що нереститься в певний часовий період (утворені від назв релігійних свят, які збігалися/збігаються із часом нересту), в загальномовному континуумі і української, і кашубської мов отримали подальший семантичний розвиток унаслідок метафоризації (художньо-образного усупільнення) образу «гулящої» жінки.

Також важливим і складним завданням сучасної лінгвістики постає реконструювання праслов'янської (resp. прабалто-слов'янської) фразеології, пов'язаної зі сферою рибальства, а саме – мотивувальні чинники постановки рибальських образних висловів у балтійсько-чорноморському мовному просторі. Широку палітру історичних, географічних, етнокультурних тощо чинників бачимо на прикладі мовних одиниць «фразеомоделі» *ловити рибу* в її

синтагматичному оточенні (або ж у ширшому контексті) з різноманітними (іноді досить «несподіваними»!) значеннями на взірць ‘вкрасти коня’ або ‘злягатися’.

В українсько-кашубському культурно-мовному «рибальському просторі» виокремлено *семантичні моделі*: «Ловити земноводних або плазунів, які символізують ще з дохристиянських міфологічних уявлень разом із рибами нижню частину (коріння) Світового дерева = робити марну справу», «Завчасно втішатися із прогнозованого улову риби = неправильно оцінювати реальний стан речей»; *структурно-семантичну модель* «Потойбічник (або особа, наділена в уявленні етносу демонічними якостями) + дієслово на позначення проникнення з подальшим хаотичним рухом + у + назва риболовецького знаряддя = потрапити в халепу; борсатися в безвиході».

Неабияку когнітивну значущість засвідчують і словотвірні сходження/розбіжності в рибальській термінології українсько-кашубського мовного простору: як-от перевага в українській мові дериватів відіменникового словотвірного типу назв ловлення риби різновидом рибальського знаряддя (метонімічно – його найголовнішою складовою частиною) на *-увати* як відображення різноманіття мовно-культурних ареалів риболовецького промислу в історичному й «ландшафтно-географічному» вимірах; або ж перевага в кашубській мові назв місць риболовного промислу (локацій), мотивованих назвою риболовецького знаряддя, а також перевага семантичних відтінків (стилістичних конотацій) у віддієслівних (відпроцесових) дериватах-назвах рибалок.

Отже, витоки багатой в номінативно-фаховому й метафорично-образному значеннях рибальської термінології українців і кашубів – у міфологічних та релігійних уявленнях цих двох слов’янських етносів, а подальший її розвиток пов’язаний зі специфікою історичних «шляхів» двох народів та специфікою

природно-географічних умов, серед яких важливим українсько-кашубським «об'єднувальним» чинником є вихід до моря.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- АУМ** Атлас української мови (1988). У 3 т. Т. 2: Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. Я. В. Закревська (ред. тому). Київ, 520 с.: карти.
- ВиргПил** Російсько-український словник сталих виразів / уклад. І.О. Вирган, М.М. Пилинська ; за ред. М.Ф. Наконечного. Харків: Прапор, 2000. 864 с.
- Відлуння лісу** Відлуння лісу / Упорядник І.О. Голубенко. Київ, 2000.
- ГРНП 1908** Етнографічний збірник. Т. XXIV. Галицько-руські народні приповідки / Зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко. Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1908. Т. II, вип. II (Кравець - Пять). С. 301-612.
- ЕІУ** Енциклопедія історії України: у 10 т. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2013. Т. 10 : Т–Я. 2013. 784 с.
- ЕСЛГН** Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / Желєзняк І. М., Корепанова А. П., Масенко Л. Т., Стрижак О. С. К.: Наукова думка, 1985. 256 с.
- ЭССЯ** Этимологический словарь славянских языков (праславянский лексический фонд) / Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова РАН. Москва: Наука, 1974–2018. Вып. 1–30 под ред. О.Н. Трубачёва; Вып. 31–41 под ред. А.Ф. Журавлёва.
- ЕСУМ** Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол.: О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ: Наукова думка, 1982-2012. Т. 1-6.
- ЕУМ** Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. 824 с.: іл.

- Загальна іхтіологія** Шерман І. М., Пилипенко Ю. В., Шевченко П. Г. Загальна іхтіологія : підручник. Київ: Аграрна освіта, 2009. 454 с.
- КА** Картотека автора.
- Ключь разумѣнія** Галятовський Іоаникій. Ключ розуміння / Підготувала до видання І.П. Чепіга. Київ: Наукова думка, 1985. 443 с.
- Лікар. та госп. порад. XVIII** Лікарські та господарські поради XVIII ст. / Підготував до видання В.А. Передрієнко. Київ: Наукова думка, 1984. 127 с.
- Мифы народов мира** Мифы народов мира. Энциклопедия : в 2-х т. / гл. ред. С.А. Токарев. Москва: Советская энциклопедия, 1988. Т. 2: К-Я. 719 с.
- НМК** Народна мудрість Коломийщини / укладачі: В. Нагірний, О. Русакова. Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 2020. 80 с.
- Номис** Українські приказки, прислів'я і таке інше / уклад. М. Номис. Київ: Либідь, 1993. 768 с.
- СлАрк** Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. Луцьк: Вежа, 2000. Т. 1-2.
- СБГ** Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н.В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 688 с.
- СлВерх** Знадобы до пізнання угорско-руських говорів. Словарець / подав Іван Верхратский. ЗНТШ. т. XXX. кн. 4. Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1899. С. 226-278.
- СлГр** Словарь української мови. Зібрала редакція журналу «Кієвская Старина» : у 4 т. / Упоряд. з дод. власн. матеріалу Борис Грінченко. – Надрук. з вид. 1907-1909 рр. фотомеханіч. способом. Київ: Наукова думка, 1996-1997. Т. 1-4.
- СлДобр** Доброльожа Г. Красне слово – як золотий ключ: постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій. Житомир: Волинь, 2003. 160 с.

- СлЖайв** Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
- СлКір** Кірілкова Н.В. Словник волинських фразеологізмів. Острог – Рівне, 2013. 192 с.
- СлКрим** Російсько-український словник : у 3 т. / за ред. А.Е. Кримського. Київ: Червоний Шлях, 1924-1930. Т. 1-3.
- СлМац** Мацюк З.С. Говорити як медок варити : словник фразеологізмів Західного Полісся та суміжних територій. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 688 с.
- СлМоск** Москаленко А.А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. Одеса: ОДПІ ім. К. Д. Ушинського, 1958. 78 с.
- СлСаг** Сагаровський А.А. Матеріали до фразеологічного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини). Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. 228 с.
- СлТурч** Турчин Є.Д. Словник села Тилич на Лемківщині. Львів: Українська академія друкарства, 2011. 384 с.
- СлУжч** Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу. 6-е вид., доповн. й переробл. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 552 с.
- СлЧаб** Чабаненко В.А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини : у 4 т. Запоріжжя, 1992.
- СлЯв** Яворницький Д.І. Словник української мови. Катеринослав: Видання видавництва «Слово», 1920. Т. 1. 411 с.
- СРФ** Бирих А.К., Мокиенко В.М., Степанова Л.И. Словарь русской фразеологии. Историко-этимологический справочник / под ред. В.М. Мокиенко. Санкт-Петербург: Фолио-Пресс, 1998. 704 с.
- СРФС** Трофимкина О.И. Сербохорватско-русский фразеологический словарь. Москва: ООО «Восток – Запад», 2005. 229 с.

- СУГО** Словник українських говорів Одещини / Уклад. О.І. Бондар та ін. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2011. 223 с.
- СУМ-11** Словник української мови : в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
- СУС** Белей Л., Белей О. Старослов'янсько-український словник. Львів: Свічадо, 2001. 332 с.
- СФУМ** Словник фразеологізмів української мови / уклад. В.М. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка, 2003. 1104 с.
- ТМС** Андрющенко Н.С. Толковый морской словарь. Основные термины: более 6 000 слов и словосочетаний. Москва: Астрель: АСТ, 2006. 766 с.
- Турянин 1982** Турянин І.І. Риби Карпатських водоем. Ужгород: Карпати, 1982.
Режим доступу: <http://fly-fishing.lviv.ua/articles/useful-articles/13#15>
- УСП** Українські сороміцькі пісні / Упоряд., передмова, примітки М. М. Красикова. Харків: Фоліо, 2003. 287 с.
- Фауна України 1980** Фауна України : у 40 т. Т. 8: Риби. Вип. 1 (личинкохордові, безчерепні, хребетні) / П. Й. Павлов. Київ: Наукова думка, 1980. 352 с.
- Фауна України 1981** Фауна України : у 40 т. Т. 8: Риби. Вип. 2 (коропові). Ч. 1 / Ю. В. Мовчан, А. І. Смірнов. Київ: Наукова думка, 1981. 428 с.
- ФСГНН** Чабаненко В. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. Запоріжжя, 2001. 201 с.
- ЮрчІвч** Юрченко О.С., Івченко А.О. Словник стійких народних порівнянь. Харків: Основа, 1993. 176 с.
- SEK** Słownik etymologiczny Kaszubszczyzny. 1994 T. 1, A-Ć Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy 276 с.
- Sychta** Sychta В. Słownik gwar Kaszubskich na tle kultury ludowej : w 7 t. Wrocław, Warszawa, Kraków: Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, 1967-1976. T. I-VII.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ажнюк Б.М. Сучасні тенденції в розвитку слов'янської соціолінгвістичної термінології (статус мов). *Мовознавство*, 2013. №2-3. С. 163-183.
2. Берлізов А.А. Лексика рибальства українських говірок Нижньої Наддністрянщини: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Чернігів, 1974. 184 с.
3. Божко Р.П., Були Т.Ю., Гашененко Н.Н. и др. Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века. Мариуполь: Издательство «Рената», 2006. 356 с., 76 с. ил.
4. Бойко Н.І., Кайдаш А.М. Міфологічна лексика української мови : навч. посібник для студентів філологічних спеціальностей. Ч. 1: Курс лекцій, Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2006. 72 с.
5. Брацкі А. Національна філологія і славістика—співіснування чи суперництво?. *Наукові записки [Національного університету Острозька академія]. Сер.: Філологічна*, 2010. №13. С. 65-72.
6. Бунятян К.П. Давнє населення України : навч. посібник. Київ: Либідь, 1999. 228 с.
7. Василенко В.И. Опыт толкового словаря народной технической терминологии по Полтавской губернии. Отдѣль I-й, II-й и III-й. Кустарные промыслы, сельское хозяйство и землевѣдѣніе, народныя поговорки и изреченія. Харьковъ: Типо-Литографія «Печатное Дѣло», кн. К.Н. Гагарина, 1902. С. 139-216. (Этнографические материалы, собранные по Полтавской губернии / В.И. Василенко).
8. Владыков В. Рыбы Подкарпатской Руси и их главнѣйшіе способы ловли (с 94 рисунками и картой). Ужгород, 1926. 147 с.
9. Вовк Хв. Українське рибальство у Добруджі. *Матеріяли українсько-руської етнольоїї* / Виданне етнографічної коммісії; за редакцією Хв. Вовка. Львів: З

- друкарні Наукового товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1899. Т. 1. С. 5-52.
10. Войцева О.А. Джерела вивчення номінації польської лексики водного господарства (XV–XVI ст.). *Мова: Науково-теоретичний часопис*. 2005. №10. С. 96-99.
  11. Войцева О.А. Запозичення в лексиці водного господарства польської мови. *Київські полоністичні студії*, 2011. №18. С. 390-396.
  12. Войцева О.А. Риболовна лексика праслов'янського й іншомовного походження в польській та інших слов'янських мовах // *Вісник ОНУ. Сер.: Філологія*. 2013. Т. 18, вип. 2(6). С.27-36.
  13. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / за ред. О.С. Мельничука. Київ: Наукова думка, 1966. 595 с.
  14. Гаўрыловіч В.Г. Вобраз рыбы ў фразеалагізмах беларускай, рускай і англійскай моў: агульнае і адметнае. *Веснік Мазьрскага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя І.П. Шамякіна*, 2010. Вип. 4 (29). С. 57-61.
  15. Голобородько Ю.К. Великий лиман: Роман. Київ: Рад. письменник, 1987. 314 с.
  16. Грушевський М.С. Історія української літератури : в 6 т. 9 кн. Т. 1 / упоряд. В. В. Яременко. Київ: Либідь, 1993. 392 с. («Літературні пам'ятки України»).
  17. Губерначук С. Трипілля і українська мова. Київ: Фенікс, 2005. 232 с.
  18. Гуцало Є.П. Позичений чоловік. Приватне життя феномена : Роман-диалогія. Київ: Рад. письменник, 1982. 711 с.
  19. Грещук В. Студії з українського мовознавства: Вибрані праці / Упор. Р. Бачкур. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. 520 с.
  20. Добрилове Євангеліє 1164 року / Відп. ред. В.В. Німчук, упор. Ю.В. Осінчук. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012 (Серії: «Історія мови», «Пам'ятки української мови»). 804 с.
  21. Дрозд В.Г. Убивство за сто тисяч американських доларів : Роман. Оповідання. Київ: Український письменник, 2003. 255 с.

22. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии: очерки по этнографии края / Под ред. В. В. Иванова. Харьков: Харьк. губ. стат. ком., 1898. 1012 с. Т. 1. Старобельский уезд.
23. Зайцев Ю.П. Чорноморські береги України. Київ: Академперіодика, 2008. 242 с.
24. Залізник Л.Л. Мезолітичні витоки перших індоєвропейських культур Європи за даними археології. *Археологія*. 2016. №3. С. 3-17.
25. Зализник А.А. Многозначность в языке и способы её представления. Москва: Языки славянских культур, 2006. 672 с. (*Studia philologica*).
26. Залізник Л.Л. «Неолітична революція» в археології України початку ХХІ ст. *Археологія*. 2017. №4. С.5-25.
27. Иванов В.В. История славянских и балканских названий металлов. Москва: Наука, 1983. 197 с.
28. Иллич-Свитыч В.М. Опыт сравнения ностратических языков (семитохамитский, картвельский, индоевропейский, уральский, дравидийский, алтайский): сравнительный словарь (*l - ž*) / под ред. В. А. Дыбо. Москва: Наука, 1976. 156 с.
29. Історія України написана у V ст. до нашої ери Геродотом; перекл. Спасько С. К. Київ: ФОП Стебеляк О. М., 2019. 144 с.
30. Йогансен М. Під парусом на дубі. Харків – Київ: Література і мистецтво, 1933. 104 с.
31. Казакевич Г. М. Кельти на землях України: археологічна, мовна та культурна спадщина. Київ: Видавець Сергій Наливайко, 2010. 304 с.
32. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму). Львів: Літопис, 2002. 304 с.
33. Колегаєва І.М. Перцептивне і когнітивне бачення світу: ономасіологічний аспект. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Філологія*. 2013. Т. 18. Вип. 2. С. 63-68.

34. Колесник Н. Дунайський народнопісенний цикл: до проблеми прабатьківщини слов'ян. *Състояние и проблеми българската ономастика : материали от Международна научна конференция «Славянска и балканска ономастика», посветена на 70-годишнината от рождението на проф. дфн Людвиг Селимски (Велико Търново, 25-26 септември, 2009)*. Велико Търново, 2010. С. 423-433.
35. Крижанівська О.І. Історія української мови: Історична фонетика. Історична граматика : навч. посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 248 с.
36. Куйбіда В.В. Народні природничі назви : монографія. Корсунь-Шевченківський: Корсунський видавничий дім «Всесвіт», 2017. 896 с.
37. Леви-Строс К. Структурная антропология / Перевод с французского под редакцией и с примечаниями Вяч. Вс. Иванова. Москва, 1985.
38. Леута О.І. Старослов'янська мова : підручник. Київ: Вища школа, 2001. 255 с.
39. Ліпкевич І. Г. Рибальська лексика в українських говірках Нижньої Наддніпрянщини: Дис. ... канд. філол.наук. Запоріжжя, 1993. 246 с.
40. Лучик В.В. Вступ до слов'янської філології : підручник. – 2-ге вид., випр., доповн. – Київ: ВЦ «Академія», 2013. 344 с.
41. Макарець Ю.С. Концепт 'вода' в українській мовній картині світу (на матеріалі усної народної творчості). *Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство*. 2013. №1. С. 106-112.
42. Маккалох Дж. А. Религия древних кельтов / Пер. с англ. С.П. Евтушенко. Москва: ЗАО Центрполиграф, 2004. 334 с.
43. Машуков В. Довідник українського рибалки. Львів: Світ, 2003. 176 с.; іл.
44. Михайлов Б. Петрогліфи Кам'яної Могили: Семантика. Хронологія. Інтерпретація : монографія. Київ: МАУП, 2005. 296 с.: іл.
45. Михальчук О. Діалектні словники у Польщі кінця ХХ – початку ХХІ ст. // *Лексикографічний бюлетень: Зб. наук. пр.* — К.: Ін-т української мови НАН України, 2008. — Вип. 17. — С. 23-30.

46. Мілєва І.В. Евфемістичні фразеологізми сфери подружнього життя (фрагмент діалектного словника). *Лінгвістика*. 2012. №3 (27), Ч. I. С. 160-169.
47. Міняйло Р.В. Роль рибальської лексики в художньому тексті. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. праць. Харків, 2018. Вип. 48. С. 22–27.
48. Міняйло Р. В. Становлення лексичної і фразеологічної підсистем сфери рибальства в українській мові : дисертація у вигляді рукопису на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Харків, 2021. 507 с.
http://pub.onu.edu.ua/images/specrada/d4105102/Roman_Miniailo_DYSERTATsIIa.pdf
49. Мосенкіс Ю. Трипільська міфологія: Короткий словник термінів. Київ, 2003. 74 с.
50. Мотузенко Е.М. Этимология и семантика. Кишинёв: Vector, 2006. 368 с.
51. Мотузенко Е.М. Морская рыболовецкая терминология северо-западного Причерноморья : дис. канд. филол. наук: 10.02.01. Одесса, 1987. 223 с.
52. Невская Л.Г. К семантике пёстрога в балто-славянском. *Этимология. 1984* / Под ред. Ж.Ж. Варбот, Л.А. Гиндина, Г.А. Климова, В.А. Меркуловой, В.Н. Топорова, О.Н. Трубачева. Москва: Наука, 1986. С. 150-156.
53. Непокупний А.П. Балтійські родичі слов'ян. Київ: Наукова думка, 1979. 183 с.
54. Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / Упоряд., авт. іст.-біограф. нарису та приміт. М. С. Тимошик. Київ : Наша культура і наука, 2001. 440 с., іл.
55. Охрименко Т.В. Национально-языковая картина мира сквозь призму номинаций денежных единиц. *Мова*. 2014. №21. С. 97-102.
56. Паїк В. Корінь безсмертної України і українського народу / Упорядкував В. Паїк; Редактор І. Ходак. Львів: Червона Калина, 1995. 237 с. (Наукові скрипти. Ч. 2).

57. Папідзе Н. Сутність дослідження дериваційного потенціалу слів у межах словотвірних парадигм та словотвірних гнізд: теоретичний аспект.(The essence of the derivational potential of the words research in the measures of word building paradigms and word building families: theoretical aspect.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*, 2014. Вип. 49). С. 95-98.
58. Півторак Г.П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». Київ: Академія, 2001. 152 с.
59. Разаускас Д. Мифологическая составляющая славянской ихтиологической терминологии. *Studia Mythologica Slavica*. Ljubljana, 2009. №XII. С. 321-336.
60. Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. – Издание 2-е. – Москва: Наука, 1994. 608 с.
61. Рудь М. Етнокультурні процеси на території Західного Помор'я у V–X ст. *Етнічна історія народів Європи*, 2011. №34. С. 29–35.
62. Рябков П.З. Рыболовство в Херсонской губернии. Опыт статистико-экономического исследования. *Сборник Херсонского земства*, 1890. Режим доступу: <http://library.kr.ua/elib/ryabkov/fishing.html>
63. Сегеда О. Кашуби: дорога з небуття. *Народна творчість та етнографія*, 2009. №4-5. С.129-133.
64. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Київ – Черкаси: Брама, 2004. 276 с.
65. Сіренко С.В. Рибальство як предмет етнологічних наукових студій періоду 20-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. 41. С. 344-350.
66. Складенко В.Г. Етимологічні розвідки. 10. Невід. *Мовознавство*. 2010. №4-5. С. 14–21.

67. Совтис Н.М. Дослідження українсько-польських мовних зв'язків у польському мовознавстві. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2008. № 40. С. 194-197.
68. Трубачев О.Н. Этногенез и культура древнейших славян: Лингвистические исследования; отв. ред. Н.И. Толстой. 2-е изд., доп. Москва: Наука, 2003. 489 с.
69. Туленцева О.Є. Концептуальна парадигма рибальської лексики в українській мові. *Система і структура східнослов'янських мов* : зб. наук. праць. Київ, 2005, С. 195-201.
70. Черниш Т. Слов'янська лексика: витоки й еволюція. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2008. Вип. 19. С. 50-51.
71. Ужченко В.Д. Образи рідної мови. – 2-ге вид., випр. і доп. – Луганськ : Знання, 2005. 236 с.
72. Царук О. Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри : монографія. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 1998. 324 с.
73. Чернявская В.Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия : учеб. пособие. Москва: Флинта, Наука, 2006. 136 с.
74. Шульгач В.П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). Київ, 1998.
75. Ющук І.П. Словник української мови VI століття. Київ: Астролябія, 2019. 496 с.
76. Grigas K. Kai kurios patarlių prasmių mįslės. *Tautosakos darbai*. 2001, 22, p. 103-120.
77. Orap M. Syntagma as a Unit of the Speech Experience Analysis. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2015. №2 (1). С. 106-113. Retrieved from <http://eejpl.vnu.edu.ua/index.php/eejpl/article/view/175>